

लालित्य

भाग २

लेखनाथ पौड्याल

लालित्य भाग २

(कवितासङ्ग्रह)

लेखनाथ पौड्याल

साहित्यरस

साहित्यरस

www.sahityaras.com

यस ईपुस्तकमा समावेश भएका लेख तथा अन्य सामग्रीहरू "प्रतिलिपि अधिकार ऐन, २०५९" अनुसार नेपालमा प्रतिलिपि अधिकार मुक्त रहेको विश्वास गरिएको छ। उक्त सामग्रीहरू नेपालमा रहेका जोसुकै व्यक्तिले बिना कसैको अनुमति निःशुल्क प्रयोग गर्न स्वतन्त्र छन्। नेपाल बाहेक अन्य देशका व्यक्तिले त्यस देशको प्रतिलिपि अधिकार कानून जाँच गरी, प्रतिलिपि अधिकार मुक्त भए मात्र प्रयोग गर्नुपर्छ।

तल उल्लेखित सर्तहरू बाहेक अरु केही प्रतिबन्धहरू नराखी साहित्यरसद्वारा यो ईपुस्तक निःशुल्क रूपमा उपलब्ध गराएको छ। यो ईपुस्तक पुनः वितरण गर्न प्रेरित गरिन्छ।

सर्तहरू—

(१) यो ईपुस्तकमा रहेका लेख तथा सामग्रीहरू परिमार्जन गरि सहित्यरसकै नाममा पुनः वितरण गर्न नपाइने।

(२) यो ईपुस्तक हुबहु रूपमा व्यावसायिक उद्देश्यका निम्ति प्रयोग गर्न नपाइने।

यस ईपुस्तकका लेखको प्रथम प्रकाशित मिति : वि.सं. २०२४

ईपुस्तकको स्रोत

प्रकाशक : मञ्जरी पब्लिकेशन

संस्करण : पहिलो २०७६

ISBN : 978-9937-712-34-7

About this ebook edition

Originally created as epub

Created : 2025-08-30, 21:10:24 UTC

Latest minor Correction : 2025-09-15, 04:15:29 UTC

Sahityaras ebook id : 20250830211024

Cover art

Forest floor with flowers and thistles

Nicola van Houbraken, 1675 - 1723

Please visit www.sahityaras.com for latest corrected version of the ebook.

स्वयंसेवकद्वारा सञ्चालित यस सहित्यरस परियोजना तपाईं जस्ता पाठकहरूमा निर्भर छ। फेला परेका त्रुटि या अरु केही सुधार वा गुनासाहरू www.sahityaras.com मा पेश गर्नहुन अनुरोध छ।

विषयसूची

[राष्ट्रभावनाको गीत](#)

[गाँथलीको चिरिबिरी \(ख\)](#)

[विरहिणीका उपर सखीको प्रश्न](#)

[प्रवासीलाई आमाको प्रत्युत्तर](#)

[प्रवासीलाई बन्धुसित](#)

[प्रवासी पुत्रको मार्मिक चिट्ठी](#)

[सत्य सन्देश \(छ\)](#)

[विवेक-वाटिकाको सानू-फूल \(ख\)](#)

[राष्ट्रभाषाको भविष्यउपर एक दृष्टि](#)

[परशुरामको द्रोणाचार्यसँग उक्ति](#)

[ईश-विनय](#)

[राष्ट्रको जागृति](#)

[कविताको खोजी](#)

[पाटीमा ढाक्रेको पसारो](#)

[सत्य सन्देश \(ज\)](#)

[सत्य सन्देश \(झ\)](#)

[पतित-पावनी गङ्गाजीको भाँकी](#)

[धीर](#)

[विवेक-वाटिकाको सानू-फूल \(ग\)](#)

[कलमसित](#)

[आश्चर्यचकित चातक](#)

[प्रभात \(ख\)](#)

[कोपिलालाई आश्वासन](#)

वयोवृद्ध कोइलीको बिलौना

कविको उन्निद्रता

म मधेशमा

नेपाल र नेपाली

प्रतिभा

आर्यजाति

जिवन-नदी

केदार-दर्शनको रहस्य

विचित्र-वाहिनि

हाँसेका साहित्य-सागर

पिँजराबाट छुटेको सुगा

मातृभूमिको प्रार्थना

बूढो बटुवाको प्रातः कालीन गन्थन

रामराज्य

श्रद्धाऽऽञ्जलि

राष्ट्रभावनाको गीत

सुन्दर यौटा स्वर्गपुरी हो हाम्रा खातिर हाम्रो नेपाल ।
जसमा जन्म्यौं, खायौं, खेल्यौं, हुक्यौं हेर्दै अचल हिमाल ॥

शीतल हावा, शीतल पानी, हिमको शीतल मधुर मुसकान ।
सबतिर कलकल शीतल भर्ना, शिवगौरीको वासस्थान ॥

वन जङ्गलको कृषि वैभवको, हरियाली लहराएको ।
पौरुष गर्दै पुर्खाहरुले, जुनिभरी पसीना भिजाएको ॥

स्वतन्त्रताको गौरव धारी, विश्वशान्तिको शान्त पुजारी ।
रसिलो हाँसिलो हामी सबैको जीवनफलको फुलबारी ॥

रवि-शशि-शोभित भन्डा हाम्रो, शशिकुल-दीपक राम्रो राजा ।
सत्य धर्म अटल यशस्वी सबको प्यारो सबको साजा ॥

गौँथलीको चिरिबिरी

(१)

उपर दलिनमा गौँथलि बस्ता
तलतिर उसको मैला खस्ता ।
म उठें सहसा रिसले जागी
त्यो गुँड भत्काउनका लागि ॥

(२)

मेरो चुरिफुरि जोश विचारी
मसिनू तीखो चञ्चु उघारी ।
भ्रमको पर्दा च्याती ध्यार्
गौँथलि बोल्थो चिरिबिरि-च्यार् ॥

(३)

तिमीले भन्छौ यो घर मेरो
म पनि कहन्छू यै घर मेरो ।
वास्तवमा तिम्रो हो वा मेरो
खुब लगाऊ मनमा फेरो ॥

(४)

ईटा-काठको बटुली राश
यो घर ठाडो पार्ने खास ।
सकल बिलाए कर्मी ज्यामी
ओत बसेका छौं अब हामी ॥

(५)

छोड सबै त्यो रिस र राग
पुछिद्यौ दिलको कालो दाग
मिलिजुलि सबले घाम र पानी
छलनै पर्दछ आखिर नानी !!

(६)

अघि कति भन्थे यै घर मेरो
कति कति घस्थे रङ्ग कमरे ?
अब सब तिनको नाता पर भो
विधिवश अहिले हाम्रो घर भो ॥

(७)

पछि कति कतिको यो हुन जाला
कति कति जीवन यसले खाला ?
कति छौं अहिले यसमा हामी
हेर कलेजा भरसक छामी ॥

(८)

शब्द तलामा सुन अभ्र चर्को

चाँ चाँ चूँ चूँ गर्दछ अर्को ।
जब तिमी सुत्छौ अनि उफ्रन्छ
घरको मालिक मै हूँ भन्छ ॥

(९)

खनि खनि चारैतिर ओडार
पार्दछ खानारहित भँडार ।
सजिलो बाटो भिकि तलमाथि
खेल्छ हजारौँ बटुली साथी ॥

(१०)

चतुर त्यो पनि तिमी जस्तै छ
घरको ममता-वश मस्तै छ ।
न त त्यो सर्दछ न त क्यै दिन्छ
तिमीसित उल्टो भाडा लिन्छ ॥

(११)

मलिकपनको भिक्दै भाउ
आउँछ अर्को गर्दै ड्याउ ।
उसकन भटपट भापड दिन्छ
दूध दही सब चाटी लिन्छ ॥

(१२)

तिमी जब हान्छौ धुरीमा चढ्छ
ताउ जुँगामा दिन्छ र लड्छ ।
मनमन मेरै घर हो भन्छ

तिमिकन सेवक सरि सम्भन्छ ॥

(१३)

यो सब रमिता जानी जानी
किन तिमी गछौं मुफत रिसानी ?
बस तिमी तेही आसन-माथि
मकन पियारो मानी साथी ॥

(१४)

तेत्ती आसन तिम्रो ठान
यो गुँड मेरो बिर्ता जान ।
अरु सब बाँकी सेरोफेरो
बैठक साजा तिम्रो मेरो ॥

(१५)

त्यो पनि थोरै दिनका लागि
आखिर जानै पर्दछ त्यागी ।
बटुवासरि छौं सब तिमी हामी
अगुवा एकै अन्तरयामी ॥

(१६)

तिमिले खर्च्यौं रुपियाँ धेर
जानिरहेछु त्यो पनि हेर ।
तर रुपियाँको रूप विचार
सम्भ भयङ्कर त्यो तरवार ॥

(१७)

जुन रुपियाँले गर्दा आज
सब दुनियाँको मगज मिजाज ।
शुष्क गरायो, उसका लागि
किन तिमी बन्छौ दुच्छर दागी ? ?

(१८)

मानिस रुपियाँ जपि जपि मर्छन्
रुपियाँ छिन छिन डेरा सर्छन् ।
उपियाँको भैं सरुवा बानी
यिनको सम्भन्नुपर्दछ नानी !!

(१९)

जति जति रुपियाँ सञ्चय गर्छौ
उति उति तिमि सङ्कटमा पर्छौ ।
यो सब मनमा नहुँदा थाह
मुफत निकाल्यौ तेत्रो डाह ॥

(२०)

शिरमा सञ्चय रोग बलाई
नभये-देखी आज मलाई ।
सुर-नगरीको सुर सम्भन्थ्यौ
जन्म चराको पाउँ भन्थ्यौ ॥

(२१)

ममता गरि जड मट्टी-माथी

कति दिन भुल्छौ व्यर्थै माती ।
मानिस तिमि छौ, खोली छाती
होउ चराको चेलो जाती ॥

(२२)

उन्नति तिम्रो आध्यात्मिक हो
भवसागरको जुन नाविक हो ।
उसतिर देख्दा तिम्रो पीठ
बहुत मलाई लाग्यो टीठ ॥

(२३)

भैतिक सम्पति अरब कमाऊ
जल, थल, नभ सब टम्म जमाऊ ।
त्यसमा तिम्रो उन्नति छैन
त्यो सब सपनाको हो चैन ॥

(२४)

बिन्ति छ नानी ! अभ पनि बिउँभ
यो चिडियाको बोली सम्भ ।
मस्त नीदमा यसरी गम्की
कति दिन गछौ लम्कीभम्की ? ?

(२५)

दीन दुखीमा करुणा राख
प्रेम-सुधारस भरशख चाख ।
होउ चराको चेलो आऊ

चेतन चोला सफल गराऊ ॥'

(२६)

यो सब धारो कर्ण-विवरमा
बहँदा-बहँदै अद्भूत सुरमा ।
बाहिर पानी बस्यो स्यार
गौँथलि बोल्यो चिरिबिरि-च्यार ॥

(२७)

देखि तिमीकन लायक पात्र
आज बनाएँ मैले छात्र ।
अब कति पारौँ घाँटी घ्यार
सबसित भन यो चिरिबिरि च्यार ॥

विरहिणीका उपर सखीको प्रश्न

(१)

जुटाइ शिरमा लटा वदन-फुस्रो गरी
बसी विजन ठाममा नयन नासिकामा धरी ।
विचार कुन तत्त्वको गरदछ्यौ अ-केली बनी
सखी ! भन वियोगिनी हुन गयौ कि ? वा योगिनी ॥

(२)

शरीरभर बाहिरै भलकँदा नसा(शा)- जाल यो
विशेष-रुचि भङ्गको स(श) कल चित्तले देखियो ।
भुकीकन महेशको गरदछ्यौ पुकार पनि
सखी ! भन वियोगिनी हुन गयौ कि ? वा योगिनी ॥

(३)

घडी विकट भस्त्रिका^[१] हुन्छ निःश्वासले
घडी अचल भै तिमी अडदछ्यौ सुखाऽऽभासले ।
विलक्षण छ वातको गति, बुझिन केही पनि
सखी ! भने वियोगिनी हुन गयौ कि ? वा योगिनी ॥

(४)

बगाइ पसिना घना खलखली, सही कम्पन

बलैसित उठाइछौ सब सहस्रपत्राऽऽसन^[३] ।

भिजो बहुत मान्दछौ अलिक बात चल्दा पनि

सखी ! भन वियोगिनी हुन गयौ कि ? वा योगिनी ॥

(५)

चढ्यो अब शनैः शनैः पवन कण्ठमा भन्दछ्यौ

विशालतम विश्व यो सकल शून्यभैँ ठान्दछ्यौ ।

बसी फगत सुन्दछ्यौ विविध मज्जु गुप्त^[३] ध्वनि

सखी ! भन वियोगिनी हुन गयौ कि ? वा योगिनी ॥

(६)

जिऊ सब शुकी-शक्यो, पलक लाउँदीनौ रति

कुनै विषयमा पनि सुमुखि ! छैन भन्छ्यौ मति ।

असम्भव छ के अहो !! अब-लयै^[४] हुनमा पनि

सखी ! भन वियोगिनी हुन गयौ कि ? वा योगिनी ॥

(७)

घडी तिमि लगाउँछ्यौ फगत दृष्टि नाडीतिर

घडी विविधचक्रको विषय-तर्फ दिन्छ्यौ सुर ।

विचारकन गर्दछ्यौ बहुत कुण्डलीको^[५] पनि

सखी ! भन वियोगिनी हुन गयौ कि ? वा योगिनी ॥

(८)

घुमाई मनमा सदा प्रण-वलाइ^[६] बेसरी

निरन्तर-र-त-रङ्गको^[७] मधुर तान एकै घरी ।
मुनि-व्रत लिँदालिँदै शुकिशक्यो सबै जवानी
सखी ! भन वियोगिनी हुन गयौ कि ? वा योगिनी ॥

(९)

चढ्यो चढनुसम्म यो अ-तनु-वेधको^[८] वैभव
खडा छ पिँजडाविषे फगत हंस मात्रै अब ।
म देखदिन खेचरी^[९] हुन बिलम्ब कत्ती पनि
सखी ! भन वियोगिनी हुन गयौ कि ? वा योगिनी ॥

(१०)

निरञ्जन,^[१०] निरीह,^[११] निर्मय,^[१२] नितान्त,^[१३] निर्लेप,^[१४] यो
स्वरूपकन देखदा तन सशङ्क मेरो भयो ।
दया गर अलीकती, बुझिन मर्म कत्ती पनि
सखी ! भन वियोगिनी हुन गयौ कि ? वा योगिनी ॥

१. ↑ खलौंती र प्राणायामको भेद ।
२. ↑ पत्राऽऽसनः कमलको पत्रको आसन र पद्माऽऽसन
३. ↑ गुप्तः गुप्ती मीठा कुरा र अनहित
४. ↑ बालाशून्य हुनामा र लय हुनामा ।
५. ↑ जन्मपत्री र कुण्डलीशक्ति ।
६. ↑ प्रण-वलाइः प्रणको बलाई र ॐकार ।
७. ↑ कहिल्यै नसकिने विषयभोगको रङ्ग र लगातार आत्मसाक्षात्कारको धमीठोतरङ्गविषयक ।

८. ↑ अ-तनु-वेधको : कामदेवको वाण वेध र महावेध
९. ↑ खेचरी : देहत्याग र मुद्रा
१०. ↑ निरञ्जन : केहीले पनि नरङ्गिने र गाजलशून्य ।
११. ↑ निरीह : इच्छा नभएको ।
१२. ↑ निर्मय : निडर
१३. ↑ नितान्त : ज्यादा वैलाएको र अत्यन्त
१४. ↑ चन्दनादि लेप नलाएको र पाप-पुण्यरहित

प्रवासीलाई आमाको प्रत्युत्तर

(१)

हे बाबू ! पुतली भयौ र निशिको बत्ती निभाई गयौ
हुच्चीको हुरिमा पय्यौ , पर पुग्यौ, चिट्ठी धमीलो दियौ ।
यो सारा भुपडी छ धूमिल यता, तिम्रा पखेटा उता
खुस्केछन् पहिल्यै, दुवैतिर कठै ! कत्रो निरालम्बता ॥

(२)

त्यो मेरो वयका वसन्त ऋतुका जम्मा तीनओटा फुल
फुकेका तिमि एक, भाइ बहिनी साना कली कोमल ।
सन्तापाऽऽनल सल्कि जीवन-लता शुक्तो छ रातो-दिन
यस्को आश्रयमा कली अब कठै ! के शक्दथे फक्रन ॥

(३)

उम्लेको छ उराठिलो घनघटा, भास्दैन क्यै सामुमा
भकानू मुटुमा छ, नैन-पुतली डुब्छन्, सदा आँसुमा ।
भेज्ँ यो गतिमा म खर्च कसरी कस्को कहाँको भिकी ।
गर्दैछु दुइ साँभलाई अरुकै जाँतो, पनेरो, ढिकी ॥

(४)

प्युँदै पानि तुरुन्त फर्क, मनको लाछीपना छाडिद्यौ
त्यो कुल्लिगिरीलाई त्यै जमिनमा खाल्टो खनी गाडीद्यौ ।
त्यो अन्धोपन गैशक्यो, जब तिमी फर्की यहाँ आउला
देख्नेछौ अनि आफ्नै मुलुकमा धन्दा हजारौँ खुला ॥

(५)

शिक्षा, स्वास्थ्य, विकास, खानि, बिजुली, बाटो, घरेलू कला
पैनी, पूल र बाँध, खेतिहरुका उद्योग लाखौँ ठुला ।
खुल्दै छन् तिनले सबैतिर सदा तिम्नो ठुलो स्वागत
गर्नेछन्, अब रल्लिएर नबसे यै अर्ति दिन्छू म त ॥

(६)

बाबु ! हामि अजान कोटि जनको सौभाग्य रेखा बनी
भुल्केको छ सफा महेन्द्र-जुगको यो शीतल रोशनी ।
यस्को आदर गर्नुपर्छ सबले यै शान्तिको मूल हो
यस्को कोहि विरोध गर्दछ भने त्यस्को ठूलो भूल हो ॥

प्रवासी बन्धुसित

(१)

बर्मा, सिक्किम, दार्जिलिङ् र मलया, आसाम, सिङ्गापुर
कालिम्पोङ र देहरादुन तथा भूटान, भाक्सुतिर ।
बस्ने जो प्रिय बन्धु छन्, सकलको यै राष्ट्रभाषाप्रति
देख्दा प्रेम सदैव हर्ष मनमा उर्लन्छ मेरो अति ॥

(२)

अर्थोपार्जन , जीविका, इलम वा उद्योगको खोजनी
गर्दै, दूर विदेशमा नियतिले पुस्तौँ गले तापनि ।
भाषा, भेष, नरेश, संस्कृति, कला जो जाति बिसन्न् रे
उस्को राष्ट्रिय भावना हृदयको मेटर मेटिन्न रे ॥

(३)

हे मेरा प्रिय बन्धु ! हाल तिमीले साहित्यका खातिर
जो लेख्यौ अनुरोधपत्र, उसको एकै छ यो उत्तर ।
मेरो हेर, उनाशि वर्ष वय भो त्यो शक्ति भागीशक्यो
के लेखूँ ? कसरी कठै ! कलमले विश्राम मागीशक्यो ॥

(४)

यस्तो हालत देहको छ, तर यो मेरो मयालू मन
लेख्ने लालच गर्छ बन्धुजनको सम्झी प्रवासीपन ।
यो मायामय पाशको वश परी जो लेखुँला त्यो कुरा
राखे है प्रिय बन्धुवर्ग ! मुटुमा सारांश सम्झी पुरा ॥

(५)

यी लम्बा हिमशैलका चहकिला अग्ला हजारौँ चुली
यी छाँगा, छहरा यिनै नद, नदी मुस्कानको भाव ली ।
तिम्रै पूर्वजका कथामय मिठा गाथा सुसेल्छन् सब
स्वप्नामा पनि बन्धुवर्ग ! नभुले नेपालको गौरव ॥

प्रवासी पुत्रको मार्मिक चिट्ठी

(१)

थुङ्गाबाट छुटी अचानक कुनै चर्को हुरीमा परी
सानू लाल गुलाफका कुसुमको पत्ती उडे भैं गरी ।
हुच्चीमा अरुको फसी बहकिंदै आएर ज्यादा पर
भोग्दै छु परदेशमा म जननी ! तड्पेर लाखौं पिर ॥

(२)

हुट्टेपनमा परेर अघि नै खल्ली सबै रिक्तियो
आँशूका भरमा कठै ! जठरको ज्वाला ननिभ्ने भयो ।
थाकै योग्य अनेक कामहरुको खोजी तलासी गरी
लाचारी-वश आखिरी शरण भो निर्लज्ज कुल्लीगिरी ॥

(३)

यै कुल्लीगिरीमा पनी हरघडी बाधा अनेकौं थरी
मैजस्ता हतभाग्य अन्धहरुका धक्का र धुक्की परी ।
यस्तो दुर्गतिमा परेर जननी ! शुक्ता पनी जीवन
तिम्रै पाद-सरोजका स्मरणले थामीरहेछु मन ॥

(४)

सङ्गो शीतल पानि शीतल हवा, धर्ती थियो शीतल
तिम्रो शीतल लालना हृदयको साथी सबै शीतल ।
तेस्तो शीतलता कठै ! अब कहाँ, खाली छ सन्तापको
ज्वाला मात्र, फुट्यो कि भाग्य ? अथवा घैला कुनै पापको ॥

(५)

जो पैले हिमशैलको तलतलै पाखा, पखेरा, वन
घुम्थेँ मस्त भएर, गीत सुरिला गाई सुसेलीकन ।
त्यो सम्झी मन कल्पदो छ जननी ! घर्कन्छ छाती सब
यस्तो हालतमा कठै ! म कसरी फर्केर आऊँ अब ॥

(६)

कुल्ली-काम गरी अटूट पसिना मैले बगाएँ अति
दन्केको जठराग्निमा बनि-शके सम्पूर्ण ती आहुति ।
आँशूमा पनि खास आहुति हुने त्यस्तो भये तागत
फर्कन्थेँ उहिल्यै म रेलपथको गर्दै ठुलो स्वागत ॥

(७)

सुन्दै छू समचार यो म जननी ! "सर्वत्र नेपालमा
माहेन्द्री मधुर प्रभा दिनदिनै बढ्दै छ रे हालमा ।"
पाये खर्च तुरुन्त राजपथमा आयेर जुट्ने थियेँ
सच्चा राष्ट्रिय भावको जुनिभरी आनन्द लुट्ने थियेँ ॥

सत्य सन्देश

(१)

बेला आयो शरदूको चमचम गरने चन्द्रिका हुन्छ राम्रो
मैलो हेमन्त निस्क्यो जब अनि कुइरो, शीत-सम्पात राम्रो ।
फुस्रो छारो तुषारो-सहित शिशिरको सिसिरे वायु राम्रो
वासन्ती कान्तिलाई मलय-पवन वा पुष्प-माधुर्य राम्रो ॥

(२)

चर्को ग्रीष्मर्तुमा त्यो खलखलि पसिना काढने घाम राम्रो
वर्षामा मेघमाला मलिन भल, हिलो, भेल, आहाल राम्रो ।
जो बेला जो व्यवस्था प्रकृति-नियमले प्राप्त भो, त्यै छ राम्रो
जो त्यो मान्दैन राम्रो समझ अबुझ हो त्यो त्यसैको नराम्रो ॥

विवेक-वाटिकाको सानू फूल (क)

कोही विद्वान् कहन्छन्
ऋषि मुनितकले
ब्रह्म चिह्नु छ गाहो ।

माया-जञ्जाल जान्ने
विषयकन कुनै
ठान्दछन् उग्र गाहो ।

भन्छन् कोही महात्मा
पुरुष पुरुषको
भाग्य जान्नु छ गाहो ।

कोही रोएर भन्छन्
कुटिल मतलबी
मित्र चिह्नु छ गाहो ॥

राष्ट्रभाषाको भविष्यउपर एक दृष्टि

(१)

राज्य-व्यवस्था-विधि वा विधान
रहन्छ जस्मा लिपि-लिख्यमान ।
बोलिन्छ चारैतिर जो विशेष
त्यै राष्ट्रभाषाकन मान्छ देश ॥

(२)

धेरै जनाले प्रिय मानिएको
जो राष्ट्रभाषा छ चलीरहेको ।
यस्मा छ जातीय महत्त्व हाम्रो
प्रचार यस्कै हुनुपर्छ राम्रो ॥

(३)

प्रचारका साथ शनैः सुधार
सुधारमा नैतिकता-विचार ।
विचारमा जागृति जग्मगाओस्
परन्तु उच्छृङ्खलता नआओस् ॥

(४)

यो फूर्तिलो बालक राष्ट्रभाषा
लिएर लाखौँथरि भित्र आशा ।
हर्दो छ प्यारा कविको मुहार
चाहन्छ तीखो कलमी विचार ॥

(५)

त्यो चाह-माथी समयाऽऽनुसार
शनैः शनैः पूर्ण गरी सुधार ।
साहित्यको सिर्जनमा नलागे
यो राष्ट्रभाषा रहँदै आगे ॥

(६)

कैशोर यस्को छ उमेर खास
कमै छ माधुर्य-कला विलास ।
सुडोल छन् अङ्ग परन्तु साना
चाहन्छ यो पौष्टिक तत्त्व नाना ॥

(७)

शैथिल्य, भद्दापन दोष फाली
कुनै कडा बन्धनमा नहाली ।
यस्ताई पारौँ परिपुष्ट राम्रो
कल्याण यस्मा छ अनन्त हाम्रो ॥

(८)

हिमालको स्वच्छ उपत्यकामा

जो खेल्छ ठण्डा हिमको हवामा ।
त्यो राष्ट्रभाषा बलियो नहोला
भन्ने जगत्मा कुन मूर्ख होला ? ?

(९)

यस्लाई हुर्काउनका निमित्त
जो भानुभक्ताऽऽदि थिए प्रवृत्त ।
पवित्र तेही तिनको प्रयास
प्रकाशमा आज खडा छ खास ॥

(१०)

विशुद्ध नैसर्गिकता नमारी
नचाहिँदो नक्कल दूर सारी ।
त्यै रूप-रेखाहरुमा विशेष
सौन्दर्य भर्दै गर भन्छ देश ॥

(११)

नवीन विच्छित्ति-विशेष-शाली
पाश्चात्य क्यै रङ्गसमेत हाली ।
यस्लाई सर्वोत्तम गर्नुपर्छ
जस्बाट कर्णाऽमृत सर्र गर्छ ॥

(१२)

नेपालका सन्तति हामि कोटि
यै कामको खातिर एक चोटि ।
भर्यौं भने तत्पर एक-साथ

निस्कन्छ अर्कै जुगको प्रभात ॥

(१३)

मुक्ताऽऽवली भैं पदयोजना होस्
माधुर्य भित्री तहमा घना होस् ।
सुन्दा र भन्दा रसिलोपनाको
प्रकाश भल्कोस् कवि-कल्पनाको ॥

(१४)

भाषा छ यो कल्पलता-समान
साहित्य जो उज्ज्वल पुष्प जान ।
जो गर्छ त्यस्ले मतिको विकास
स्वर्गीय त्यै हो फुलको सुवास ॥

(१५)

यो कल्पवल्ली बिच कल्पनाको
प्रभावले पुष्प कुवासनाको ।
निस्क्यो भने त्यो पर गर्नुपर्छ
सुपुष्पको आदर गर्नुपर्छ ॥

परशुरामको द्रोणाऽऽचार्यसँग उक्ति

(सम्पूर्ण पृथ्वी ऋषिर्गलाई दान दिएर त्यागी बनेका परशुरामका अगाडि धनको इच्छाले उपस्थित भएका

द्रोणाचार्यलाई देखेर परशुराम भन्नुहुन्छ -)

(१)

दानी छ राम भनि नाम सुनेर आयौ
हे विप्रवर्य ! तर केवल दुःख पायौ ।
मौका गयो, पछि भयौ, अब आज हाय !
तिम्रो गरूँ म कसरी धनले सहाय ? ?

(२)

सीदत्कुटुम्ब तिमि छौ, तिमिमाथि भारी
दारिद्र्यको पिर छ घोर अनर्थकारी ।
देखिन्छ साफ सब यो अनुहारबाट
देखेर हुन्छ तर के म फकीरबाट ॥

(३)

ऐश्वर्य बाहुबलले अधि जो कमाएँ
त्यो कश्यपाऽऽदि ऋषिलाई दिएर आएँ ।
विप्रेन्द्र ! एक दमडी पनि छैन पास
दारिद्र्यको गरिदिऊँ कसरी विनाश ? ?

(४)

अर्थी, अकिञ्चन, अनाथ तिमी-समान
सत्पात्रलाई दिन पाइँनँ केहि दान ।
यै बातले बहुत आज चिरिन्छ छाती
दिग्दारिको लहर चल्दछ भाँतिभाँति ॥

(५)

सम्पत्तिमा मसित देशसिवाय छैन
तेसै बिदा यदि गरूँ मन मानदैन ।
शास्त्रास्त्रको बरु म दिन्छु समस्त शिक्षा
यै भो तिमीकन जनम्भरलाई भिक्षा ॥

ईश-विनय

(१)

जय जगदीश्वर ! जय अविनाशी
जय जय भगवन् ! करुणाराशि !
शक्ति छ प्रभुको अपरम्पार
घुम्दछ जसमा सब संसार ॥

(२)

जलचर, थलचर, ग्रहगण, तारा
सूर्यलगायत सुर, मुनि सारा ।
केवल प्रभुको करुणा पाई
गरछन्, निजनिज कर्म रमाइ ॥

(३)

सुर, मुनिदेखि भुसुनासम्म
प्रभु नै सबका घटमा टम्म ।
प्रभुका लेखा प्राणी मात्र
पुत्र-बराबर करुणा-पात्र ॥

(४)

जल, थल, तेज, पवन, आकाश
हो सब प्रभुको इच्छाऽऽभास ।
यसमा केही छैन महत्ता
छिनमा गरछौ सकल बिपत्ता ॥

(५)

प्रभु नै सब सुख-सम्पत्ति-दाता
प्रभु नै सबको भाग्य-विधाता ।
प्रभु नै सबमा करुणाधारी
प्रभु नै सबको पालनकारी ॥

(६)

प्रभु नै उन्नति अवनति गरने
प्रभु नै सबकुछ हरने भरने ।
प्रभु नै दुनियाँ-भरको स्वामी
शरणाऽऽगत छौँ प्रभुकै हामी ॥

(७)

बालक हामी शिर निहुलाई
प्रभुका पदमा भक्ति लगाई ।
पढ्न तयारी छौँ सब नाथ !
पार लगाए करुणा-साथ^[१] ॥

१. [↑] यो कविता समितिको पहिलो किताबमा छापिएको छ ।

राष्ट्रको जागृति

(१)

लङ्कामा अघि कुम्भकर्ण बलियो पूरा छ मैहना सुती
उठ्थ्यो रे मुटुमा कडा विषयको लाग्दा कुनै कुत्कुती ।
हाम्रो राष्ट्र त आज दुर्नियतिले निद्रा शये वर्षको
भोगी भर्खर ब्यूँभँदै छ मुखमा मुद्रा दिई हर्षको ॥

(२)

त्यो लङ्का प्रिय मान्दथ्यो सुनहरा, यो यै धरा शाङ्करी
चाहन्थ्यो जडवाद त्यो फगत, यो अध्यात्मको माधुरी ।
उसको राक्षसराज रावण थियो आराध्य लङ्केश्वर
यस्को राम र रामराज्य दुइमा श्रद्धा छ लोकोत्तर ॥

(३)

त्यो यौटा हँसिलो उपक्रम थियो टाढा छ त्यस्को कथा
यो हाम्रो प्रिय राष्ट्र भर्खर उठ्यो भोगी हजारौँ व्यथा ।
यस्को शौर्य र धैर्य शक्ति गुणको राखी सदा सम्भ्रना
गर्ने पर्दछ हामि कोटि जनले अभ्यर्थना, अर्चना ॥

(४)

त्यो जादू तरवारको लपलपे, त्यो तापसी मन्तर
लाग्दा लट्ट भई हिमाल तकिया हामी अड्याई शिर ।
त्यो भैमा चिरकाल मूर्छित सरी पल्टीरहेको थियो
डस्ता उत्कट कीटले रगतको धारा बहेको थियो ॥

(५)

त्यस्तो हालतमा पनी हृदयको भित्री मिही चेतना
अर्धोन्मीलित भावमा अलिअलि क्यै गर्दथ्यो चिन्तन ।
भित्री केवल कल्पना कलमले तस्बीर लेख्दै थियो
मानू स्वप्न कुनै नवीन युगको प्रत्यक्ष देख्दै थियो ॥

(६)

देखेथ्यो जुन त्यो अपूर्व सपना उस्ले बिहानीपख
निद्राबाट उठेपछि सकल त्यो छर्लङ्ग भो सम्मुख ।
उस्को त्यो सुकिलो हिमाल तकिया सारा सुनौलो गरी
चौतर्फी उदयाऽऽद्रिका शिखरमा भल्क्यो उषा माधुरी ॥

(७)

मैला लोचनको र भित्र मनको नैराश्य अल्छीपना
पन्छाएर सबै उषा किरणले धोई, पखालिकन ।
तीखो दृष्टि घुमाउँदै जगतका हेर्दो छ चारैतिर
यो हाम्रो प्रिय राष्ट्र हामिहरुकै कल्याणका खातिर ॥

(८)

माहेन्द्री छवि हो कि ? कोटिजनको सौभाग्यको रोशनी
यद् वा गोरखनाथका हृदयको कारुण्य मन्दाकिनी ।

हो वा यै हिमशैल-निर्गत सुधा धारा जगज्जीवनी
जो भर्दो छ पलापला घरघरमै निर्माणको सन्सनी ॥

कविताको खोजी

(१)

कविजी ! त्यो कविता कुन होला ?
जुन कविताको रसले हाम्रो जीवनको मैला धोला ॥

(२)

हुन ता लड्ने भिडने शूरा कोटि उपर छाँ नेपाली ।
किन्तु समझका सब कङ्गाली केवल अरुका हतगोला ॥

कविजी____

(३)

हामी कुनै पनि अन्धा छैनौँ तर आँखाले देख्दैनौँ ।
कसले कति कति लुछ्यो, उडायो, धार्नि बिसौली टुकुनी तोला ॥

कविजी____

(४)

मुखको लाखन गुड्डी हाँक्छौँ स्विजरल्यान्डको इज्जत ताक्छौँ ।
फेन्सी चीजमा पैसा याँक्छौ, कसले चाट्यो महका पोला ?

कविजी___

(५)

आय बिनाको व्ययको भरमार् नून तेलको हाहाकार ।
कसरी भर्ने हाय ! विधाता !! प्लेन सिनेमाहरुका भोला ॥

कविजी___

(६)

धसियेका छौँ कुन दल्दलमा ? फसीरहेछौँ कसका छलमा ?
कसको आँट पिसने कलमा ? पिसिँदै आयो चेतन चोला !

कविजी___

(७)

गरी भयङ्कर लूट-खसोट, जीवनको नै राखी होट ।
नपियेदेखि चिया चुरोट, इज्जतमा नै पर्छ खिचोल ॥

कविजी___

(८)

लोभी गुरुका लालची चेला, चतुर चमेरा नाच्चे वेला ।
हेदैँ यो सब भेलभमेला, मुसुमुसु हाँस्छन् पशुपति भोला ॥

कविजी___

पाटीमा ढाक्रेको पसारो

(१)

त्यै ठेलमठेल घुर्चो, हडबड सब त्यै त्यै छ खैला र बैला
डोको, कुम्ला, भिटीको लटपट सब त्यै त्यै छ फोहोर-मैला ।
त्यै ताकाताक सेखी, सनक छ, सब त्यै वास बस्ने प्रयास
तेही चौका चुह्लाको खटपट, सबको त्यै अमिल्दो मिजास ॥

(२)

त्यै भित्र नेत्र चिम्ली तरह-तरहले घुर्नु घुर्नु भमेला
तेही तेरो र मेरो तँ तँ र म म-मय भ्रान्तिले पूर्ण मेला ।
त्यै याताऽऽयात गर्ने पथ, उस पथमा त्यै सधैंको अँध्यारो
ढाक्रेको त्यै अँध्यारो पथ-बिचबिचको पाटिमा त्यो पसारो ॥

सत्य सन्देश

मेरो जीवन पुष्पको जगतले पाओस् मिठो वासना
आओस् सौरभ विश्वको पनि ममा भन्ने भए चाहना ।
आफूमा तिमी दोष खोज गुणको गर्वीपना दूर होस्
अर्काको गुण खोज दोषहरुको चर्चा, चियो क्यै नहोस् ॥

सत्य सन्देश

विद्याको वयको र बुद्धि, बलको, सौन्दर्यको, मानको,
प्रज्ञाको, कुल-जातिको, इलमको, ऐश्वर्यको, ज्ञानको ।
तातो ग्यास मनुष्यका मगजको सम्पूर्ण उत्री-दिए
पृथ्वीमा सब देवता घरघरै आएर खेल्ने थिए ॥

पतित-पावनी गङ्गाजीको भाँकी

(१)

ठाडै कैलासदेखि दुततर गतिले गङ्गडाएर भर्दी
भर्दा श्री शङ्करैको गल-गलित ठुलो सर्प भैं सल्ल पर्दी ।
लाखौँ चट्टान चिर्दी, विकट गिरिशिला कन्दरा चूर्ण गर्दी
घुम्दै नाची दगुर्दी, श्रवण-विवरमा दिव्य सङ्गीत भर्दी ॥

(२)

आमा ! भन्दै भरेका सकल गिरिनदी काखमा टप्प धर्दी
छर्दी पीयूष जस्ता जलकण लहरी-हस्तले, मस्त पर्दी ।
कालो बर्दी-सरीको कलिमल मनको ध्वस्त पारेर हर्दी
गङ्गामा भुक्ति-मुक्ती दुई दिदि-बहिनी नित्य खेल्छन् कपर्दी ॥

धीर

(१)

चाहे लक्ष्मी वैरिन थालून् परबाट
चाहे स्वेच्छा माफिक भागून् घरबाट ।
बोभ्र हर्ष ग्लानि दुवैको पर सारी
कर्तव्यैमा हुन्छ बढेको धृतिधारी ॥

(२)

चाहे कोही नित्य बगाऊन् स्तुति-धारा
चाहे गाऊन् केवल निन्दाकन सारा ।
भित्री प्रज्ञा ज्योति दुवैमा नबिगारी
कर्तव्यैमा हुन्छ बढेको धृतिधारी ॥

(३)

शङ्का, सुर्ता, हर्ष, अमर्ष, स्तुति, निन्दा
लज्जा, त्रास, ग्लानि, विलासाऽऽदिन फन्दा ।
तोडी सारा निर्भय पारी मन भारी
कर्तव्यैमा हुन्छ बढेको धृतिधारी ॥

(४)

चाहे होऊन् मानिस आफूसित लट्ट
चाहे छोडून् औसर पारी सब भट्ट ।
एकैनासे व्योम सरी भै अविकारी
कर्तव्यैमा डुब्छ सच्चा धृतिधारी ॥

(५)

बाबू, आमा, पुत्र र पत्नीहरु आई
फालै हालून् पाउ समाई समभाई ।
सारालाई शान्त गराईकन टारी
कर्तव्यैमा बढ्छ अगाडि धृतिधारी ॥

(६)

कस्तै लागून् दुःसह सांसारिक शूल
कस्तै पापी दैव बनोस् त्यो प्रतिकूल ।
खाली एकै लक्ष्य लिई त्यो अधिकारी
कर्तव्यैमा हुन्छ डुबेको धृतिधारी ॥

(७)

चाहे देऊ दिव्य विलासी दरबार
चाहे घाँटी-माथि बसाऊ तरवार ।
श्रद्धा सुर्ता लिन्न कुनै निर्भय चारी
कर्तव्यैमा चल्छ सदा त्यो धृतिधारी ॥

(८)

छी: छी: छी: छी: थुक्क कहाँको हतभागी

आई लाग्यो जाः, पर जाः जाः, भनि जागी ।
घोक्नेछुत्ती लाउ तिमी, त्यो अविकारी
कर्तव्यैमा हुन्छ डुबेको धृतिधारी ॥

(९)

साहू आओस् खुब खुवाओस् गलहत्ती
भागून् पत्नी-पुत्र, निभोस् जीवन-बत्ती ।
आँसू थामी लक्ष्य निहारी अविकारी
कर्तव्यैमा डुब्छ सच्चा धृतिधारी ॥

(१०)

हत्याराले जाल फिँजारी निहुँ पारी
मारी सारा द्रव्य उजारी घर बारी ।
रात्रै सत्यानाश गरोस् खेल बिगारी
कर्तव्यैमा हुन्छ डुबेको धृतिधारी ॥

(११)

रम्भा आई स्वर्ग चलोस् आज सवारी
प्यारा ! प्यारी नित्य म बन्छू भनि भारी ।
बिन्ती लाओस् तापनि सच्चा अविकारी
कर्तव्यैमा भुक्तछ विद्वान् धृतिधारी ॥

(१२)

मर्यादाको त्याग गरी सागर सात
उर्लून् छोप्दै पर्वतवर्ती रुख-पात ।
जस्तै हाहाकार उठोस् त्यो क्षयकारी

कर्तव्यैमा हुन्छ डुबेको धृतिधारी ॥

(१३)

पृथ्वी एकछत्त गराईकन सारा
भर्दै वर्षून् लाखन लम्बे जलधारा ।
त्यो वर्षाको भीति र चिन्ता पर सारी
कर्तव्यैमा हुन्छ डुबेको धृतिधारी ॥

(१४)

चाहे बाह्रौँ वर्ष नवर्षोस् जल-वृष्टि
चाहे ज्वालारुप बनोस् यो सब सृष्टि ।
छाती साह्रो वज्र-बराबर पारी
कर्तव्यैमा हुन्छ डुबेको धृतिधारी ॥

(१५)

चाहे डाँवाडोल बनोस् त्यो ग्रहगोल
चाहे कालो काल बजाओस् लय-ढोल ।
चिन्ता सारा दुर्घटनाको पर सारी
कर्तव्यैमा हुन्छ डुबेको धृतिधारी ॥

(१६)

साक्षात् आफैं काल खडा भै शिरमाथि
लाखौँ एकैचोटि लगाए पनि ताली ।
आत्मा वज्र-स्तम्भ समानै स्थिर पारी
कर्तव्यैमा हुन्छ डुबेको धृतिधारी ॥

(१७)

लागी लाखौं अद्भुत गोला गड्याम्म
लोटून् आफैनेर करोडौं जन भ्याम्म ।
तत्कालैमा ती सब मुर्दा पर सारी
कर्तव्यैमा हुन्छ खडा त्यो धृतिधारी ॥

(१८)

बाह्रैओटा सूर्य कराल घृतिधारी
निस्कून् एकैपल्ट जगत्को क्षयकारी ।
भित्री आत्मा तैपनि कत्ती नबिगारी
कर्तव्यैमा हुन्छ डुबेको धृतिधारी ॥

(१९)

चाहे पल्लोस् उच्च सुवर्णाऽऽचल सारा
चाहे उल्लोस् निश्चलमूर्ती ध्रुव तारा ।
आँखा खोली दुर्घटना त्यो ननिहारी
कर्तव्यैमा हुन्छ डुबेको धृतिधारी ॥

(२०)

ब्रह्माजी हे वत्स ! म दिन्छु वरदान
भन्दै आऊन् खूब बढाईकन मान ।
प्रज्ञालाई तैपनि लक्ष्य-स्थित पारी
कर्तव्यैमा हुन्छ डुबेको धृतिधारी ॥

विवेक-वाटिकाको सानू फूल (ख)

होच्याई अरुलाई क्यै किसिमले आफू ठुलो भैकन
बस्ने खायस पर्छ धेर दुनियाँ, जान्दैन सानू हुन ।
सानू भैकन विश्व-सेवन सदा गर्ने महापूरुष
जन्मन्छन् बहुधा कमै, भुवनमा चम्कन्छ जस्को यश ॥

कलमसित

(१)

कलम ! अधि तँलाई कष्ट कत्ती नमानी
प्रणयसँग लिएथेँ भाग्यको चिह्न जानी ।
कुसुमसरी हलुङ्गो ठानि गर्ने पियार
हृदय-बिच खिचिन्थ्यो भक्ति-रेखा अपार ॥

(२)

अलिअलि गरि ताते हातमा नित्य खेल्थिस्
पिङ्कन मसि कालो पत्रमा त्यो उकेल्थिस् ।
जति किरिमिरि धर्का पर्दथे त्यो मसीका
कलम ! उति म देखेँ स्वप्न लाखौँ खुसीका ॥

(३)

उस बखत तँ भन्थिस् विश्वको कान्ति-धारा
यहि मलिन मसीमा पोखिदिन्छू म सारा ।
कलम ! म पनि मानी त्वै कुरामा पत्थार
अब कवि बनिहालेँ भन्दथेँ बारबार ॥

(४)

गतिविधि फितलो त्यो, चञ्चले बालभाव
सब तृणसरि ठान्ने बादसाही स्वभाव ।
सरस चहक तेरो देखदा दङ्ग पर्थे
कलम ! तँकन छैटौं अङ्गुलीमा म दर्थे ॥

(५)

छुनुमुनु गरि मेरा अङ्गुलिभिन्न खाली
अलिअलि कविताको रङ्ग-रेखा निकाली ।
कलम ! जति दगुर्थिस् पत्रमा वेगसाथ
उति मनमन भन्थेँ भाग्यमानी छ हात ॥

(६)

यसरि तँसित मेरो मस्कँदा प्रेम-पाश
कलम ! सकल अर्कै रङ्गको भो मिजास ।
रसमय कविताको निम्तिमा दौडधूप
वरपर तलमाथी गर्न थालेँ म खूप ॥

(७)

बिजुलि, वन, बगैँचा, मेघ, नक्षत्र, तारा
ग्रह, जलनिधि, हावा, पर्वत-श्रेणि सारा ।
मतिमय चलनीमा राखि चालेर सार
कलम ! तँकन दिन्थेँ प्रेम-पुष्पोपहार ॥

(८)

बिनिबिनि सब मेरा प्रेमका ती विचार

कलम ! तँ पनि उन्दै निर्मलाऽऽकार हार ।
सहृदय जनलाई दङ्ग पार्छु म भन्थिस्
निशिदिन ननिदाई घोटिँदैमा खिइन्थिस् ॥

(९)

खिइखिइकन ठाडै घोटिँदै चञ्चु तेरा
मगज सकल घुम्थ्यो चक्कराएर मेरा ।
न त अलिकति आफू केही विश्राम लिन्थिस्
कलम ! न त मलाई सुन्न साऽऽनन्द दिन्थिस् ॥

(१०)

पलपल मुख चोपी चप्प कालो मसीमा
कलम ! रगड खाँदै त्यो मसीको कसीमा ।
अणुमय अति सानू भैसकिस् नाम-शेष
किन अभ्र कवितामा चाह तेरो विशेष ? ?

(११)

कविकुलगुरू उस्ता व्यास, वाल्मीकि जस्ता
मुनिवरहरुको त्यो काव्यको दिव्य रस्ता ।
अब सब सपना भो घोटिने काम छैन
कलम ! नियति-रेखा क्यै गरी मेटिँदैन् ॥^[३]

१. [↑] (यो कविता पहिला कविसम्मेलनमा पढिएको हो ।)

आश्चर्यचकित चातक

(१)

त्यै यो जीर्ण विहङ्ग पूर्ण तपसी, त्यै स्निग्ध निःश्वास छ
त्यै कौतूहल-पूर्ण चञ्चु पुटमा उल्लास वा प्यास छ ।
त्यै श्रद्धामय दृष्टिमा चटुलता, त्यै भावना पावनी
पत्ता छैन परन्तु हाय ! नभमा त्यो कृष्ण-कादम्बिनी ॥

(२)

तारा मात्र लिएर भल्ल कहिले भल्कन्छ नीहारिका
कैले केवल चाँदनी चहकिलो चेतश्चमत्कारिका ।
कैले सूर्य-मरीचिको प्रखरता, कैले तमो-विभ्रम
साह्रै अद्भुत वा विचित्र विधिको यो सृष्टिलीला-भ्रम ॥

प्रभात

(१)

तरी तमः सागर त्यो तमाम
आँखा उघारीकन राम-राम ।
जप्यै सुबिस्तासित विश्व सारा
लाग्यै गयो जागृतिको किनारा ॥

(२)

काली मिहीं चादर दूर सारी
गुलाफ-रङ्गी महुडा उघारी ।
मुसुक्क हाँसी रसिली उषा यो
मुस्कान उस्को नभले समात्यो ॥

(३)

त्यै मोहिनी कान्तिमती उषाको
छाया परी कृष्णमुखी निशाको ।
व्यक्तित्व वा व्यापकता बिलायो
आलोकमा लोचन सल्लभलायो ॥

(४)

पोतेर पूर्वी नभको किनारा
सिन्दूरभैँ सुन्दर कान्ति-धारा ।
बिस्तार चारैतिर बढ्न थाल्यो
हिमाललाई पहिल्यै अँगाल्यो ॥

(५)

त्यो चाल पायो कुखुरा करायो
आकाशको नीरवता हरायो ।
संसारले जागृति-रङ्ग पायो
सर्वत्र अर्कै सुषमा उदायो ॥

(६)

त्यै कान्ति रातो पछिबाट सुस्त
बन्दै सुनौलो धरणी समस्त ।
कुनाकुनासम्म रँगौँदै गो
आनन्दको स्रोत बगाउँदै गो ॥

(७)

प्रसन्नतासाथ चराचुरुङ्गी
सिकेर नानाथरि भावभङ्गी ।
उही उषाको मधुर प्रभाती
जगाउँदै छन् सब भाँतिभाँति ॥

(८)

जताततै उज्ज्वल कान्ति-धारा

जताततै जागृतिको पुकारा ।
सिरीसिरी चल्दछ मन्द वात
असाध्य राम्रो रसिलो प्रभात ॥

कोपिलालाई आश्वासन

(१)

तँ कोपिला त्यो मुख बन्द तेरो
तँलाई देख्दा मन घुम्छ मेरो ।
ऐले छ त्यो संयमको अवस्था
जस्बाट मिल्नेछ पछी सुबिस्ता ॥

(२)

राखी कडा संयम धैर्य भित्र
साधिन्छ जो काम पछी पवित्र ।
त्यो हुन्छ लोकोत्तर शान्तिवर्षी
जो गर्दथे सिद्ध ठुला महर्षि ॥

(३)

तेरो पनी हालत त्यै छ आज
देख्दै छ त्यो हालत यो समाज ।
वसन्त पर्खी, तँ न हो निराश
निराशतामा छ ठुलो विनाश ॥

(४)

सौन्दर्य शोभा मृदुता सुवास
गर्दे छ तेरो सब गुप्त-वास ।
अवश्य त्यस्तो दिन आउनेछ
जो त्यो सबै बाहिर ल्याउनेछ ॥

(५)

समाधिमा मग्न कुनै महात्मा-
समान तेरो अहिले छ आत्मा ।
आए पछी उज्ज्वल सिद्धिवेला
त्यस्मा नहोला कुन भक्त भेला ॥

(६)

ए कोपिला ! कोकिल-गानसाथ
सञ्जीवनीतुल्य वसन्त-वात ।
भन्छु म चाँडो अब सन्सनाओस्
मुस्कान तेरो मुखमा उदाओस् ॥

(७)

मुहार तेरो ढकमक्क सारा
पक्केर बग्दा मकरन्द-धारा ।
संसार सौन्दर्य-सुवास-वश्य
भुक्नेछ तेरा पदमा अवश्य ॥

(८)

परागमा लट्पटिँदै सुनौला

बनेर अभ्यागत भृङ्ग नौला ।
भुल्दा र बोल्दा मकरन्दमाथि
हुनेछ आनन्द-विभोर छाती ॥

(९)

के देवता के सरताज राजा
के भीखमङ्गल सबको तँ साजा ।
सुवास लिन्छन् सबले समान
कस्ले नगर्ला गुणकीर्ति-गान ॥

(१०)

संसारमा आज कुनै विशेष
परोपकारी प्रिय वस्तु शेष ।
भेटिन्छ वा मिल्छ भने तँ भिन्न
अर्को कसैको पनि नाम लिन्न ॥

वयोवृद्ध कोइलीको बिलौना

(१)

उज्यालो त्‍यै अग्लो हिमचुलि छ त्‍यै नील गगन
तिनै खोला नाला, रुखहरु तिनै त्‍यै छ पवन ।
म त्‍यै छू, त्‍यै प्यारो खग जुनि छ, त्‍यै चञ्चुपुट यो
कठै ! त्यो आनन्दी मधुर वय मेरो सब गयो ॥

(२)

जवानीको चढ्दो अति चहकिलो रङ्ग रसमा
म देख्छेँ नाचेको सकल वनमा स्वर्ग-सुषमा ।
गलामा घन्केको कहूँ कुहूँ, कुहूँ-कौतुक थियो
कठै ! त्यो आनन्दी मधुर वय मेरो सब गयो ॥

(३)

जुनेली वासन्ती सरस निशिको अन्त्य पहर
जसै देख्छेँ लाग्थ्यो हृदयबिच अत्यन्त रहर ।
चुचो खोल्थेँ बोल्थेँ, मनमन सबै गद्गद् थियो
कठै ! त्यो आनन्दी मधुर वय मेरो सब गयो ॥

(४)

पखेटा छन् लाटा, चटुल गतिको गौरव छुट्यो
चनाखा आँखामा किनकिन धमीलोपन जुट्यो ।
खलातीभैँ छाती, तन सब जरा-जर्जर भयो ।
कठै ! त्यो आनन्दी मधुर वय मेरो सब गयो ॥

(५)

दिशा त्यो माहेन्द्री, उदय गिरिमा त्यो सुनहरी-
उषाका उठ्दै छन् अति मृदुल आलोक-लहरी ।
म बोलूँ भन्दै छु, तर सब गला घर्घर छ यो
कठै ! त्यो आनन्दी मधुर वय मेरो सब गयो ॥

कविको उन्निद्रता

(१)

नीलाऽऽकाशै विशद चँदुवा, तारका छन् सितारा
शय्या पृथ्वी, अतुल तकिया शैलमाला छ सार ।
लेटिन् उस्मा प्रकृति तमको च्यादरु सर्र तानी
अर्के निस्क्यो मलिनवदना यामिनीको कहानी ॥

(२)

शब्दग्राही श्रवण कुँजियो, खुम्वियो स्पर्शशक्ति
स्वाँफ्वाँ मात्रै जिनतिन रह्यो घ्राणमा प्राणभक्ति ।
लोटीलोटी चपल रसना, दृष्टि अर्के किनारा
लाग्यो, दैवी चटक-सुखमा मुग्ध भो विश्व सारा ॥

(३)

देख्ने सुन्ने विषय लय भो, शून्यता सर्सरायो
तेरो मेरो तँ तँ र म म-को ग्याँस पीरो हरायो ।
निद्राद्वारा घननन बज्यो मोह-वंशी विचित्र
जस्ले अर्के विकसित गय्यो स्वप्न-संसार-चित्र ॥

(४)

तयै स्वप्नामा सकल दुनियाँ मस्त भै खेलन लाग्यो
यो संसारी विषयतिरको सम्भना दूर भाग्यो ।
देख्दा त्यस्तो शयन-सुख वा त्यो श्रमच्छेद-लीला
हुन्छन् मेरो किनकिन कठै ! नेत्र दोटै धमीला ॥

(५)

तृष्णा मेरो पनि छ त्यसमा, नित्य भन्छू निदाऊँ
निद्रालाई तर अब कहाँ देख्न वा भेट्न पाऊँ ?
प्यारी ! निद्रा ! किन पर गयी ? विन्ति मेरो छ आऊ
भन्दाभन्दै विकल मुटुको उग्र चस्कन्छ घाऊ ॥

(६)

चिम्लूँ भन्छू नयन, सहसा जोरिँदैन् परेला
जोरी-हालैँ जिनतिन भने पर्छ अर्कै भमेला ।
नानी भन्छन् किन मुफतमा गर्दछौ द्वार बन्द
आँसू भन्छन् तलतल भरी बग्न द्यौ मन्द मन्द ॥

(७)

उठ्छू, बस्छू, उस मधुरिमातर्फ उम्लन्छ आशा
जस्ले मेरो अलि दिन बसेथ्यो मुटू-भिन्न वास ।
त्यस्तो प्यारो मधुर मुहुनीदार त्यो कान्तिधारा
खोज्दाखोज्दै सब दश दिशा देख्न थालें अँध्यारा ॥

(८)

कालो देख्छू सकल धरणी, शैलमाला छ कालो

कालो हावा जलधिजलको रङ्ग भन् उग्र कालो ।
खोला, नाला, वन, उपवन-श्रेणि सम्पूर्ण कालो
कालैकालो सकल दुनियाँ, त्यो प्रभा खै उज्यालो ? ?

(९)

हर्दम् भन्छन् मनसित रूँदै प्राण "खै त्यो कहाँ छ ?"
रुज्ये प्राणैसित मन रूँदै भन्छ "खै त्यो कहाँ छ ?"
वाणी भन्छे तिनिहरु दुवै-सङ्ग "खै त्यो कहाँ छ ?"
भन्छू आफैँ म पनि सब ती-सङ्ग "खै त्यो कहाँ छ ?"

(१०)

यस्तो भित्री हृदय-दहमा प्रश्नको आँधि चल्दा
ढल्दा धैर्य-द्रुम, मगजको धारणाशक्ति गल्दा ।
आशाचाहीं नयन युगका ज्योतिको तार-भिन्न
घुस्ती सारा घन तिमिरमा दौड गर्छे विचित्र ॥

(११)

जाँची सारा पवन, पृथिवी, सिन्धुका बिन्दु जाँची
जाँची विद्युज्जलद, नभमा खोजका साथ नाची ।
फर्केका यी थकित बिचरा डब्डबाऽऽकार नानी
धुन्छन् खाली गरम जलले जीर्ण शय्या, सिहानी ॥

(१२)

चिन्ता चर्को, छटपटि कडा, धड्धडाऽऽकार छाती
सुस्केराको वदन बहुधा फुक्छ तातो खलौँती ।
रुक्खा खस्सा अधर-पुटमा टप्प कालो कलेँटी

दल्दामल्दा पनि जुन कठै !! दाग मेटिन्न मेटी ॥

(१३)

बिस्रू भन्छू म सब, तर त्यै सम्भना भस्सभस्स
आई गड्दा मृदुल मुटु ता भित्र चस्कन्छ चस्स ।
त्यस्ले पादा सकल खुकुला पेच पुर्जा कमानी
चल्ला खल्लो कति दिन कठै !! जीर्ण यो जिन्दगानी ॥

(१४)

बिस्री जम्बै विषयतिरको दौड युद्धा भमेला
आरामीको अनुभव लिने यो उही शान्त बेला ।
ऐले अर्कै प्रलय-विधिको आखिर लग्नजस्तै
बन्दै आयो विकल मुटुको रक्त वा शक्ति चुस्तै ॥

(१५)

भन्दा होलान् अरु अब सुती राह अत्यन्त छोटो
मेरो निम्ति तर कठिन त्यो दीर्घ दुर्लङ्घ्य खोटो ।
घण्टाघण्टा उपर दिलमा कल्पको कल्पना छ
भस्को-चस्कोसहित जसमा दर्द वा वेदना छ ॥

(१६)

बाली वैश्वानर विरहको छट्पटीको कहाई
राखी उस्का उपर, घिउभैँ चित्त यो कट्कटाई ।
कस्का निम्ती किन छिनछिनै कल्पनाका बतासा
हाल्ले भिक्छे मलिनवदना एकली यो दुराशा ??

(१७)

सम्झीसम्झीकन जुन महामञ्जु आलोक सत्ता
कल्पेको छू पलपल कठै ! त्यो छ सारा बिपत्ता ।
उल्टो काला रजनिचरका पर्दछन् मूर्ति देखा
कस्तो कालो नियति-गतिको खेल वा कर्मरेखा ? ?

(१८)

कैले छाया घन-तिमिरमा भूतका भाँतिभाँति
कैले भोको विकट नर-कङ्कालको चल्ल ताँती ।
कैले ऐँठी तन मन सबै अक्कडिन्छन् पिचाश
कैले चर्को श्रवण-पुटमा प्रेतको अट्टहास ॥

(१९)

देख्दा त्यस्ता रजनिचरका लास्य-लीला अनेक
काँप्छन् सारा अवयव कठै ! भाग्छ टाढा विवेक ।
शङ्का-सुर्तासहित भयको उग्र तूफान चल्ल
जस्तै मेरो पलपल सबै जीवनी-शक्ति गल्ल ॥

(२०)

कस्ले मेरो मगज यसरी गिल्लिल्याई निचोर्‍यो ?
कस्ले निद्राजनित सुखको शान्ति-सर्वस्व चोर्‍यो ?
भन्ने चिन्ता लिइकन जती गम्दछू बारबार
उत्ती देख्छु सकल धमिलो जिन्दगी नै उजार ॥

(२१)

कैलेकाहीं तिमिरपटमा जुन्किरी तान्छ धर्को

धर्को देख्दा क्षणिक, मनमा वासना जाग्ल चर्को ।
लिन्छु, कापी, कलम कलना-तन्तुको तान बुन्छु
बुन्दाबुन्दै किनकिन उठी गुंगुनाएर रुन्छु ॥

(२२)

आँसू बग्छन् चटचट गरी तानमा तन्तु टुट्छन्
आतस्बाजी विविध मुटुमा पट्पटाएर फुट्छन् ।
भिल्का भल्के भलललल कठै !! अन्त्यमा फुस्स सारा
कस्को कस्को ? श्रवणपुटमा घुम्छ अर्कै पुकार ॥

(२३)

लाखौँलाखौँ ध्वनिकण घना शून्यमा सर उड्छन्
उड्दा उड्दै तम-जलधिमा गैःह चुर्लुम्म बुड्छन् ।
पक्रूँ भन्छू म सब तिनको तथ्य वा सत्य सार
अत्तोपत्तो नमिलि बिचमा लोट्छ लाटो विचार ॥

(२४)

फेला पार्ने कठिन त्यसमा सत्यको ज्योति काहीं
हाँगा हाली लहलह खडा भुटको धूम चाहिँ ।
सारा तारा ग्रह पिलिपिली त्यै धुवाँमा निमग्न
खाली काली जडप्रकृतिको जाड्यलीला छ नग्न ॥

(२५)

ऐले मेरो श्रुति-विवरमा घुम्छ जो शब्दजाल
जोजो देख्छन् नयन अनिदा दृश्य कालो कराल ।
त्यस्मा खाली जटिल धमिलो जाड्य जादूगरी छ

यद् वा कालो नियति-गतिको वञ्चना आसुरी छ ॥

(२६)

कैले देखू, जलधि-जलमा विश्व सारा डुबेको
कैले जल्दै अति जहरिलो धूममा त्यो उडेको ।
कैले ईर्ष्या-कलुषित कडा दानवी लम्किभम्की
कैले फोसा फगत मुखमा गर्जना, धाक, धम्की ॥

(२७)

कैले देखू विलय-विधिको आपसी तन्तयारी
कैले यारी कुटिल कपटी शान्तिको भ्रान्तिधारी ।
यस्तो क्या हो ? किन मगजमा उग्र उद्भ्रान्त भाव
गायो ? जस्ले सकल बदल्यो आज मेरो स्वभाव ॥

(२८)

निद्रालाई अलि छिन अघी ठान्दथेँ शान्तिकुञ्ज
ऐले पल्ट्यो समझ, अब त्यै देख्दछु दुःख-पुञ्ज ।
डुब्नाले नै सकल दुनियाँ नीँदको मूढतामा
नाच्छन् हाँस्छन् निश्चिरहरु लाम लागेर लामा ॥

(२९)

जागा होस् ता सकल जनता, चूप के लाग्न सक्थ्यो ?
आगो फुक्थ्यो पथ कुपथमा बत्ति बालेर ढुक्थ्यो ।
हुन्थ्यो चारैतिर अलिकति रङ्ग अर्कै उज्यालो
के निस्कन्थ्यो यसरि ननिको दानवी नृत्य कालो ? ?

(३०)

यो संसारी नियम सुखको जाग्रतैमा रहन्छ
निद्रामा त्यो स्मरण नहुँदा भ्रान्तिमा नै बहन्छ ।
बाली भुल्का बिहग^[१] बिचरो यै कुराको चिराक
यामैपिच्छे उठिकन सदा भन्छ त्यो जागजाग ॥

(३१)

निद्रा हाम्रो अधम रिपु हो, भूत बेताल डाक्छ
निद्राले नै सब हृदयको चेतना-शक्ति ढाक्छ ।
निद्रामा नै घर ढुकुटिमा चोर चालाक घुस्छन्
निद्रामा नै उडुस उपियाँ रक्त निःशङ्क चुस्छन् ॥

(३२)

भन्छन पैले नियति गतिले नीँदमा विष्णु पर्दा
ब्रह्मालाई दनुज दुइले घातको यत्न गर्दा ।
ब्रह्माजीले स्मृति-वचनले नीँद त्यो दूर सारे
ब्यूँभे विष्णु, भ्रम पर हट्यो, ती दुवै दैत्य मारे ॥

(३३)

त्यो बेलाको अगम हरिको योग-निद्रा त त्यस्तो
होला हामी अबुभ्र नरको मोहको नीँद कस्तो ?
निद्राले नै सब तलतलै लोक यो भासिँदो छ
सत्ता-पत्ता सकल सुखको शान्तिको नासिँदो छ ॥

(३४)

निद्राभन्दा शत-शतगुना बेस उन्निद्रता छ
देखैँ यस्मा सहज हँसिलो भावको भद्रता छ ।
निद्रा भागोस् परपर, बनोस् विश्व उन्निद्र सारा
उन्निद्रा भै थरिथरि छरोस् लेखनी लेख-धारा ॥

१. [↑](#) लाटोकोसेरो

म मधेशमा

(१)

प्रभाव गङ्गातटको विशेष
हेरेर आएँ म फिरी मधेश ।
बस्नै पय्यो क्यै दिन भोपडीमा
फसेर दैवी गतिको कडीमा ॥

(२)

उराठिलो धूसर चैत्र मास
घुलैधुलाका सबतर्फ राश ।
गर्मी बढेको छ, हवा छ तातो
निस्क्यो भने बाहिर उड्छ सातो ॥

(३)

मध्याह्न-वेला छ पला-पलामा
चुहुन्छ खाली पसिना थलामा ।
पल्टी तताएँ भरिशक्य खाट
भएन निद्रासित भेटघाट ॥

(४)

उठ्दै र बस्तै फिर लोटपोट
गरी सुकाई मुख, कण्ठ, ओठ ।
यताउती नेत्र दुवै घुमाएँ
घुमाउँदा अद्भुत दृश्य पाएँ ॥

(५)

होचो अली दक्षिणतर्फ कुप्रो
थोत्रो, अँध्यारो खरको छ भुप्रो ।
छ्याङ्छ्याङ्ति सारा छितरो छ छानु
चौतर्फि च्याई नभ हाँस्छ मानू ॥

(६)

पानी न रोकिन्छ, न छेक्छ घाम
न गर्छ त्यो शीत-निरोध काम ।
आँधी-हुरीको न त रोकथाम
छ नाम मात्रै घर त्यो तमाम ॥

(७)

कुचुक्क भै चाउरि भोल्लिएको
रस्ता नराम्रो लयको लिएको ।
ढल्दो कुनै जर्जर जीवसङ्ग
दाँजेर हेर्दा सब ठिक्क रङ्ग ॥

(८)

गली-सकेको लडिया बिकम्बा

भ्याल्सी कुहेका धमिरालु खम्बा ।
कोरा थुनी गिर्न सबै तयार
जता दियो दृष्टि उतै उजार ॥

(९)

टाटी डिसिप्लेन सबै टुटेको
कुराज्य जस्तै बहुधा फुटेको ।
जस्बाट लोप्राहरु पट्टपट्ट
गिर्छन टुटी दन्तसरी बिछट्ट ॥

(१०)

काठे-किरा 'कट्कट' शब्दकारी
काठैपिछे छिद्र अनन्त पारी ।
वर्षाउँछन् धूसर धूलि-धारा
दुर्दर्श लीला लयको छ सारा ॥

(११)

सारौँ, परेवा र चिभे, भँगेरा-
काकऽऽदि चोट्टा चिडिया घनेरा ।
त्यै जीर्ण छानु उधिनी उजारी
बोक्छन् चुचाले खर चट्ट धारी ॥

(१२)

साटी टुटेका, रसकी टुटेका
सहस्र धारा जलका छुटेका ।
मानू सबै धार्मिक-भावहीन

समाज भैं छिन्न र भिन्न दीन ॥

(१३)

घुरान फोहोर लिएर नासो
मोटो र गन्दा बिचरो करासो ।
जम्मा भिँगा लाखन भन्नभन्न
भन्की-रहन्छन् सब हाल भन्न ॥

(१४)

लर्की-रहेको खर, भार, पात,
धूलो, धुवाँसो जसमा छ खात ।
हावा चलेमा सब नाचन थाल्छन्
नाची नयाँ कौतुकिता निकाल्छन् ॥

(१५)

चल्यो जहाँ बाहिर हर हावा
वहाँ धुलाको घरभिन्न धावा ।
छोपेर आँखा, मुख, नाक, कान
घुमी घुमी गर्दछ नाच-गान ॥

(१६)

थरीथरी कीट-पतङ्ग-जाति
गर्दै तमासा हर एक-भाँति ।
खेली-रहेका उस भोपडीमा
देखै सबै अद्भुत त्यै घडीमा ॥

(१७)

कतै त सिन्के सुनबारुलाका
पोला उभिन्डा नमुना कलाका ।
कतै अरिङ्गाल कतै छ मौरी
कतै घुमेको छ किरो मदौरी ॥

(१८)

'टटट्-टटट्' शब्द गरेर भारी
कतै ठूला माउसुली शिकारी ।
कोखा फुलाएर शिकारलाई
घुमी-रहेका सब सुल्सुलाई ॥

(१९)

कुनै कुनातर्फ कुमालकोटी
कीरो घुसाई गुँडमा चिमोटी ।
देखाई विद्याबल त्यो अनल्प
शनैः शनैः गर्दछ कायकल्प ॥

(२०)

जालो कतै टम्म छ माकुराको
बनावटी जाल सरी कुराको ।
फसेर जस्मा बिचरा अजान
दिन्छन् शिकारी शठलाई ज्यान ॥

(२१)

कतै तिखा दन्त धसी खनेका

आदर्श चौर्य-श्रमको बनेका ।
टेढा र बाङ्गा गहिरा सुरुङ्ग
देखी मुसाको दिल हुन्छ दङ्ग ॥

(२२)

कतै छरीता कमिला शिकारी
कुनै कुनाबाट शिकार मारी ।
घिच्याउँछन् लाखन लागि ताँती
मिलाई मेलो, मन, माग, छाती ॥

(२३)

कतै त काठे भुमरो कराल
काठे-किराको गहिर पुवाल ।
खोस्रन्छ बर्बर्ति धुलो खसाल्छ
कीरा चपाईकन पेट पाल्छ ॥

(२४)

कतै फट्याङ्ग्राहरुको छ धर्ना
फिटिक्फिटिक् फिट्ट कतै किथर्ना ।
कतै कुनै कीट-शिकार तारो
ताकी जमेको चतुरो क्षपारो ॥

(२५)

कतै त घोरै ढिकिच्याउँ चल्छ
कतै विषालू खजुरो टहल्छ ।
कतै करोडौं धमिरा घुसेका

कतै किराले पुतली चुसेका ॥

(२६)

देखें सबै कीट-पतङ्गभिन्न

मनुष्यकै तुल्य असच्चरित्र ।

बलिष्ठले निर्बल टप्पटप्प

पक्री निलेको सब कप्पकप्प ॥

(२७)

देखेर त्यो प्राकृत शक्तिवाद

यै बातको भो सहसैव याद ।

रहेछ सच्चा न त पुँजीवाद

न उच्च सैद्धान्तिक साम्यवाद ॥

नेपाल र नेपाली

(१)

उत्तर हिमगिरि मुकुट समान
दक्षिण सीमा हिन्दुस्थान ।
पूर्व र पश्चिम मेची काली
नदी बगेको सीमा पाली ॥

(२)

यस चौखुटको भित्र विशाल
देश छ हाम्रो प्रिय नेपाल ।
बल, साहसमा जसको नाम
लिन्छ खुशीले विश्व तमाम ॥

(३)

डाँडा, चुचुरा, खोँच, पखेरा,
टार तराई-प्रभृति घनेरा ।
अङ्गभङ्ग छन् यसका राम्रा
जीवन-पोषक आश्रय हाम्रा ॥

(४)

सर्प बराबर कुटिलाऽऽकार
विविध नदीका उज्ज्वल हार ।
देख्दा यसको वक्षस्थलमा
खुशिको नचरी लाग्दछ दिलमा ॥

(५)

पर्वत-माला पत्रै पत्र
परी जमेका प्रबल पवित्र ।
हिमगिरि-तटको देश छ हाम्रो
सबको प्यारो सबको राम्रो ॥

(६)

शीतल हिमको स्वच्छ निथार
बग्दा लिइकन लाखन धार ।
जो जति छाँगा, छहरा पर्छन्
तिनले अद्भुत सुषमा भर्छन् ॥

(७)

खहरे, खोल्चा, डन्दुर छहरा
काला चुचुरे लेक र पहरा ।
प्रकृति-विनिर्मित शिल्प अनेक
देख्दा दिलमा लाग्छ उदेक ॥

(८)

उज्ज्वल लम्बा हिमको काँठो

बहुधा बादल हिँड्ने बाटो ।
त्यस बाटाको तल्लो भेक
विकट भोट वा ठन्डा लेक ॥

(९)

असी वर्षतक पूर्ण जवानी
कायम राख्ने हावा पानी ।
तर त्यो खपने बिरलै हुन्छन्
जुन लेकाली खास भनिन्छन् ॥

(१०)

हिमका अद्भुत बुटी निकाली
च्याङ्ग्रा भेडा चम्प्री पाली ।
जीवन-यापन गर्ने क्रम छ
खेती-पाती बहुतै कम छ ॥

(११)

न सभ्यताको कृत्रिम छाप
न ठगी, भगडा चुक्ली-पाप ।
हट्टा-कट्टा भोला-भाला
सबको जीवन-पन्थ निराला ॥

(१२)

हिमको वनमा शुद्ध पवनमा
सानू गद्गद भैकन मनमा ।
प्रकृति निरन्तर चहचह गर्छे

कृत्रिम जुगतिर आँखा तछे ॥

(१३)

शिरको शोभा त्यसमा बेस
मृदुल पैतला-तुल्य मधेश ।
मेरुदण्ड भैं बिचको खण्ड
दिन्छ दुवैतिर जोड अखण्ड ॥

(१४)

अहिल्यै हिमगिरिबाट छुटेका
खण्डखण्ड भै टम्म जुटेका ।
उपपर्वतमा जीवन धारी
लाखन भुप्रे गाम तयारी ॥

(१५)

तिनमा रहने धेरै जाति
किन्तु काममा एकै छाती ।
धान, मकै, जौ, गहुँ, भटमास-
प्राकृत सबको खेती खास ॥

(१६)

कतै घना वन, बाँझो, पर्ती
कतै अबादी रसिलो धर्ती ।
कतै उज्याला जलका माला
कलकल खलखल खोलानाला ॥

(१७)

वारी पारी गर्नुपर्दा
विकट नदी वा खोला तर्दा ।
साना फड्के, साँघू डुङ्गा
कतै तुइन अद्भुत भोलुङ्गा ॥

(१८)

तलतल बेसी, माथी गाम
पाठ परेको बस्ने ठाम ।
किसिमकिसिमका स्वाँरा बारी
ठामठाममा गोठ तयारी ॥

(१९)

नागबेलिया धर्का जस्ता
गामगाममा पस्ने रस्ता ।
थोरै तेछ्छा धेरै गाढा
वरपर घरघर बाच्छा पाडा ॥

(२०)

खेती-पाती, डोको-नाम्लो
गाई-भैँसी कुम्लो-काम्लो ।
भेडा-बाख्रा भन्दै सारा
बग्ल निरन्तर जीवन-धारा ॥

(२१)

पसिना काढी साँभ सवेर

जिनतिन गुजरा गर्ने धेर ।
जाति अनेकौँ यहाँ रहन्छन्
भाग्यवादमा प्रायः बहन्छन् ॥

(२२)

बिच-पर्वतको यो सब चाला
अभ्र तलतिरको रङ्ग निराला ।
लम्बा सानू चुरिया डाँडो
साथै अद्भुत जङ्गल ठाडो ॥

(२३)

यसमा कम छन् बस्ती बास
मलेरियाको यो छ निवास ।
दक्षिणपट्टी धान्याऽऽगार
सम्म तराईखण्ड अपार ॥

(२४)

यो छ मटीलो भाग मधेश
यसमा उबजा हुन्छ विशेष ।
राष्ट्रकोषको पोषण पूर्ति
गर्छ सदा यो मङ्गल मूर्ति ॥

(२५)

ग्रीष्मकालको गरमी बढ्दा
नील गगनमा मेघ नचढ्दा ।
रोम कूपका खोली द्वार

सलसल बग्छन मुक्ताहार ॥

(२६)

सब देहाती चातक बन्छन्
कुन यो तातो पातक ! भन्छन् ।
तर वर्षाको शीतल आशा
पलपल दिलमा दिन्छ दिलासा ॥

(२७)

यसमा पनि छन् धेरै जाति
भेष र भाषा सब देहाती ।
न त त्यो हिन्दी न त नेपाली
सकल गाँवैया बोली-चाली ॥

(२८)

शिरमा गौछा कटिमा धोती
थोरै श्रममा धेरै मोती ।
देहातीको जीवन-सार
असली जो छन् उनकै हार ॥

(२९)

साँघु, डुङ्गा, रास्ता पक्की
बाँध पैनको नयाँ तरक्की ।
क्यै नहुनाले सब देहाती
बखतबखतमा पिट्छन् छाती ॥

(३०)

यसमा केही काल अगाडि
थियो भयङ्कर जङ्गल भाडी ।
बढ्दै आयो पछि आबादी
वन दिन थाल्यो मृत्यु-समाधि ॥

(३१)

चौबर बढ्दा कृषिको भन्दा
लकडी बिक्री गर्ने धन्दा ।
वनमा ज्यादा घुमे कुठार
नाम मात्र भो कृषि-विस्तार ॥

(३२)

तृष्णा अन्धो, लाल्चा धमिलो
लोभ छ मुटुमा चिलने कमिलो ।
जसले हाम्रो वन-धन जम्बा
पहिल्यै ज्यादा गन्यो बिकम्बा ॥

(३३)

तीन किसिमको हावा-पानी
तीन किसिमको आनी-बानी ।
तीन किसिमको शक्ति-विचार
राष्ट्र छ तरु एक अपार ॥

(३४)

यो हो हाम्रो प्रिय नेपाल

प्रमुख पहाडी राष्ट्र विशाल ।
यसमा रहने भुजबल-शाली
वास्तव हामी सब नेपाली ॥

(३५)

जन्म जहाँको जाति वहाँको
वास जहाँको भास वहाँको ।
ठाम मात्रको भेद छ खालि
राष्ट्र-दृष्टिमा सब नेपाली ॥

(३६)

खोच, घाँच, वा टार, कछाड,
थूम, तराई, लेक पहाड ।
सबतिर रहने भुजबल-शाली
वीर लडाकू सब नेपाली ॥

(३७)

म छु मधेसे तिनि लेकाली
तिमि छौ जुम्ली, उनी पाल्पाली ।
प्रान्त-विनिर्मित भेद निकाली
हेर्दा हामी सब नेपाली ॥

(३८)

एक बगैँचा, लाखन-भाँति
ढकमक फुलका भेद र जाति ।
तिनको रक्षक राजा माली

एक छ, हामी सब नेपाली ॥

(३९)

मनमा सल्लो साल गुहँली
थरिथरि रुखहरु छुनुमुनु खेली ।
साथ रहन्छन् जात नफाली
हामी करोडौँ सब नेपाली ॥

(४०)

कोही कटिमा पटुका बाँधोस्
कोही शिरमा फेटा बाँधोस् ।
कोही भाङ्ग्रा गादोस् खालि
वास्तव हामी सब नेपाली ॥

(४१)

चाहे घोकाँ चण्डी गीता
चाहे प्रापारमीता ।
घार्मिक मतको भेद छ खालि
वास्तव हामी सब नेपाली ॥

(४२)

लड्दा उनको शक्ति लिएर
दूर काँगडासम्म गएर ।
बोल्थ्यौँ जय जय गोरख-काली !
थियौँ यशस्वी सब नेपाली ॥

(४३)

उस वेलाको राष्ट्र-विधाता
गोर्खाऽधिपको लाग्दा नाता ।
पाएका हौं पद गोर्खाली
वास्तव हामी सब नेपाली ॥

(४४)

रहन-सहन वा भाषा-भेष
फरक भए तापनि यो देश ।
सबको प्यारो मङ्गल माली
यसको जनता सब नेपाली ॥

(४५)

भिन्नै होस् त्यो हावा-पानी
भिन्नै होस् यो आनी-बानी ।
भिन्नै होस् त्यो बोली-चाली
तैपनि हामी सब नेपाली ॥

(४६)

चाहे खुकुरी खड्ग जगाऊ
चाहे बन्दुक तोप दगाऊ ।
चाहे लेऊ भाला खालि
वास्तव हामी सब नेपाली ॥

(४७)

जसका कुलको जस्तो धर्म

त्यै माफिकको त्यसको कर्म ।
छैन कसैको निन्दा गाली
वास्तव हामी सब नेपाली ॥

(४८)

यै हो हाम्रो वीर-पताका
यै हो हाम्रो राष्ट्र चनाखा ।
यसकै रेखा-रूप सम्हाली
रहने हामी सब नेपाली ॥

(४९)

भाक्सू, मलया, बर्मा, श्याम,
सिक्किम सबतिर भाषा नाम ।
थामी रहने धैर्य अँगाली
कोटि अधिक सब नेपाली ॥

(५०)

यो नेपाली पलको माने
व्यापक छ भनी मर्म नजाने ।
रहला कसरी राष्ट्र विशाल
गर्ने पर्दछ यसको ख्याल ॥

प्रतिभा

(१)

प्रतिभा मुटु हो मनुष्यताको
प्रतिभाले पद लिन्छ देवताको ।
प्रतिभा बिजुली-समान चल्ल
प्रतिभाले सब दुःख-दर्द ढल्ल ॥

(२)

प्रतिभामय शास्त्र छन् अनेक
प्रतिभा गर्दछ तत्त्वको विवेक ।
प्रतिभा कविता बनेर खेल्ल
प्रतिभा रङ्ग नयाँनयाँ उकेल्ल ॥

(३)

प्रतिभा दिलमा प्रकाश भर्छ
प्रतिभा दुस्तर अन्धकार हर्छ ।
प्रतिभा सुख-शान्तिको निवास
प्रतिभा गर्दछ सभ्यता-विकास ॥

(४)

प्रतिभा नभमा विहार गर्छ
प्रतिभा सात समुद्र पार तर्छ ।
प्रतिभा अणुसम्म फोर्न सक्छ
प्रतिभा स्वर्ग सबै निचोर्न सक्छ ॥

(५)

प्रतिभा युगको प्रवाह देख्छ
प्रतिभाले सजिलो विधान लेख्छ ।
प्रतिभा छ अनन्त-शक्ति-धाम
प्रतिभा बन्दछ विश्वको लगाम ॥

आर्यजाति

(१)

मनुष्यमा खास मनुष्यताको
विकास गर्दै फिर सभ्यताको ।
आलोक भर्ने सब विश्वमाथि
संसारमा धन्य छ आर्यजाति ॥

(२)

धेरै अगाडी मुटुभिन्न त्यस्को
पन्यो र दैवी गतिरूप चस्को ।
बितर्कमा खूब तरङ्गिँदै गो
मस्तिष्क उस्को सब रङ्गिँदै गो ॥

(३)

छाती टटोल्यो, दुनियाँ टटोल्यो
पशुत्वमा मूर्च्छित दृष्टि खोल्यो ।
देख्यो उषाको हँसिलो मुहार
उत्थानमा भो सहसा तयार ॥

(४)

बगाइ चौतर्फी सुधार-धारा
धोयो पखाल्यो पशुभाव सारा ।
उद्बुद्ध त्यो उज्ज्वल आर्यजाति
फुत्तै गयो जागृतिको खलौंती ॥

(५)

ओडारको वा वनको निवास
विकासको हेतु बन्यो र खास ।
मस्तिष्कको कोष शनैः फुकायो
आर्यत्वको तत्त्व निगूढ पायो ॥

(६)

प्रपञ्जको भासक सत्य सत्ता
समाधिका साथ लगाइ पत्ता ।
त्यो गद्गदाऽऽकार बन्यो र फेरि
क्यै घोरियो जीवन-लक्ष्य हेरी ॥

(७)

यो विश्वको केन्द्र महेन्द्र-धाम
त्यस्को नियन्ता परिपूर्ण राम ।
जस्ले मनोमन्दिरमा निहायो
सर्व शिवं शान्तमिदं पुकायो ॥

(८)

विचार चौतिर सल्लभलायो ।

कर्तव्यमा त्यो फिर सल्बलायो ।
प्रपञ्ज विस्तारक चारु वेला
तुरुन्त पायो मुटुभिन्न फेला ॥

(९)

त्यस्मा पुच्याएर पुरा विचार
कर्तव्य सच्चा समयऽनुसार ।
देख्यो र लेख्यो पनि वेद चार
यो ज्ञानका सागर छन् अपार ॥

(१०)

अध्यात्मको अद्भुत शक्तिमाथि
कब्जा गरी तथ्य कुरा समाती ।
त्यो धीर लोकोत्तर आर्यजाति
थाल्यो क्रिया गर्न अनेक भाँति ॥

(११)

देखाई आदर्श उदारताको
समाजमा त्याग र एकताको ।
प्रभाव चारैतिर भर्न थाल्यो
छाती कडा पत्थरको पगाल्यो ॥

(१२)

अनेक विज्ञान-विवेकशाली
शाखा-प्रशाखा श्रुतिका निकाली ।
दैवी कला हासिल गर्न शक्ने

तयै आर्यता भो कहिल्यै नभुक्ने ॥

(१३)

विद्या परामा बहुतै सचेत
रहेर सारा अपरासमेत ।
जान्ने ठुला अद्भुत दूरदर्शी
यै जातिका रत्न थिए महर्षि ॥

(१४)

अन्यायकारी सुरराजसम्म
पल्टाउने शक्ति र सत्त्व टम्म ।
यै जातिको भित्र निवास गथ्यो
जस्देखि संसार अचम्म पथ्यो ॥

(१५)

अध्यात्म साथै अधिदैव लक्ष्य
राखी मिलाई अधिभूत पक्ष ।
जस्ले खुलायो सब सृष्टितत्त्व
उस्को न होला कसरी महत्त्व ॥

(१६)

परत्रको वास्तव वस्तुतत्त्व
वरत्रको जीवनको महत्त्व ।
बुझी दुवैको सुख-तारतम्य
यै जाति गथ्यो उपदेश रम्य ॥

(१७)

आस्तिक्यको दीपक दिव्य बाली
कालो कडा नास्तिकता पखाली ।
जस्ले जगाई प्रतिभा उज्यालो
विश्वात्मा विश्वेश्वरमा बसाल्यो ॥

(१८)

खगोल भूगोल सबै निहारी
रहस्य उसका गतिको विचारी ।
समस्त सृष्टिक्रम-तारतम्य
यै जातिले स्पष्ट गन्यो सुरम्य ॥

(१९)

देवेन्द्रदेखि कृमि कीटसम्म
देखी महाचेतन-ज्योति टम्म ।
'आत्मैव सर्वम्' जुन जाति भन्थ्यो
आनन्दमा गद्गद भै रहन्थ्यो ॥

(२०)

सन्तोषः कारुण्य, परोपकार
इत्यादि दैवी गुणको प्रचार ।
जो विश्वमा शान्तिनिमित्त गथ्यो
सम्पत्तिको सञ्चयदेखि डथ्यो ॥

(२१)

अनार्यता वा जडवाद ज्यादा

बढ्यो भने गर्दछ विश्व-बाधा ।
भन्ने विचार जुन आर्यजाति
भुक्थ्यो सदा चेतनवाद-माथि ॥

(२२)

विधि-व्यवस्था समयाऽऽनुसार
सबै मिलाईकन बारबार ।
यै जाति शिक्षा सबलाई दिन्थ्यो
बन्धुत्वमा विश्व समस्त उन्थ्यो ॥

(२३)

सङ्गीत शिल्पादि कला प्रशस्त
विस्तार गर्दै दुनियाँ समस्त ।
यै जातिले खूब रमाउँदै गो
कर्तव्यको ज्योति जगाउँदै गो ॥

(२४)

उदार यस्कै उपदेश-धारा
चुर्लुम्म पारीकन विश्व सारा ।
अनार्यता-दोष सदा पखाल्थ्यो
आर्यत्वको उज्ज्वलता निकाल्थ्यो ॥

(२५)

रजस्तमो-दूषित वृत्तिबाट
संसारमा पर्दछ बिल्लिबाट ।
भन्ने बुझी नित्य समाजभिन्न

यै भर्द्ध्यो सात्त्विकता पवित्र ॥

(२६)

के शस्त्र, के धार्मिक शास्त्रतत्त्व
के शिल्प, सङ्गीत, कलामहत्त्व ।
के स्वास्थ्य, वाणिज्य, कृषि प्रयास
सर्वत्र आर्यत्व थियो प्रकाश ॥

(२७)

त्यै आर्यको संस्कृति विश्वभिन्न
छँदै छ अद्याऽऽपि बडो पवित्र ।
यथार्थ विश्लेषण गर्न उस्को
संसारको शक्ति छ आज कस्को ? ?

(२८)

त्यै आर्यको संस्कृतिको समाज
आर्यत्वको मूल भुलेर आज ।
आनार्यता वा जडवाद-माथि
भुक्तो छ सङ्कीर्ण गरेर छाती ॥

जीवन-नदी

(१)

आज्ञानका दुर्गम शिखरमा बेहद जमेको सर्वदा
हिमराशि सञ्चित कर्मको भवितव्यता-वश पग्लँदा ।
प्रारब्धमय-निस्पन्द निस्क्यो मानस-सरोवरमा खस्यो
भुमरी परी त्यो फिर फन्फनायो समभावना दृढ रङ् बस्यो ॥

(२)

सारा सरोवर समतुल्य भैगो, थाल्यो छचल्किन बेसरी
चौतर्फी खलबल बग्दै त्यो लाखौँ हजारौँ मुख गरी ।
जम्बा हुँदै सब कलनाऽऽनुसारी अवितर्क्य एकै धारमा
पत्तै नपाई घुस्तै गयो त्यो विकराल मोह-द्वारमा ॥

(३)

कालो भयङ्कर गर्भे गुफामा धसियो, घुस्यो अलमल्ल भो
अलिबेर तेही अलमल्लमा नै अर्कै प्रभा भलमल्ल भो ।
आफू खसेको डण्डुर कालो ठाडो भयानक देखियो
लाग्यो कहाली त्यो देखदामा सोला अत्याहटले दियो ॥

(४)

चक्कर लगायो, फिर अस्पटायो, अन्योल भो लाचार भो
कछुवासरी भै डल्लो परी गो व्यामोह नै आधार भो ।
एतावता त्यो कालो गुफामा साहै जखडबन्द थियो
मान्यो हवाले धक्का अचानक, फेरि तलैतिर हुत्तियो ॥

(५)

यै चालले नै बाङ्गो र टेढो विकराल भिर सब तय गन्यो
संथर सफा मैदानजस्तो परिपञ्जमा फिर त्यो भन्यो ।
बिसर्यो अधिको रस्ता उभिन्डो, ठक्कर भयङ्कर ती भुल्यो
यसतै रहूँला, यस्तै थिएँ पो भन्ने सुखी सुरमा चल्यो ॥

(६)

जाग्रत र सपना दुइटा किनारा, वासनामय टम्म भो
आशामयी सब लहरीहरुको सौन्दर्य उसमा गम्म भो ।
सुख-कल्पनाका फिर घुम्न थाले भुमरी निरन्तर फन्फनी
लीला सुरु भो दश जातका ती कलहंसको मनमोहिनी ॥

(७)

मिहिनेत-मिश्रित टन्टा हिलो सब देखिन्न उसमा भित्र छ
ऐश्वर्य-नामक पुष्पित कमलको जसमा भकाभक चित्र छ ।
विस्तार हरहर हावा निरन्तर चल्दो छ श्वासोच्छ्वासको
दह पछि बिचमा नीलो र कालो अपशोच, चिन्ता त्रासको ॥

(८)

प्रतिबन्ध विघ्न-प्रस्तरहरुमा ठक्कर परेमा अलिकति

आवाज चर्को निस्कन्छ उसको, बदलिन्छ, साधारण गति ।
कलकल र छलछल त्यो गर्छ काहीं, काहीं शान्त भैकन चल्दछ
कहिँ शब्द उसको पञ्चम रसीलो स्वर-माधुरीसित मिल्दछ ॥

(९)

आकाश-चुम्बी सङ्गीत गर्दै आकाशमा फूल हेरदै
आकाश राखीकन काख-बीचमा सुख-मालिकाकन फेरदै ।
चल्दो छ हाम्रो जीवन-नदी यो नाचेर सुन्दर चालमा
विच्छेद काहीं कता नपारी लयमा सुरमा तालमा ॥

(१०)

धूलो, पतिङ्गर, मैला, हिलो वा वैरिन्छ जोजो त्यो पनि
प्रेम प्रभावले सारा दबाई फट्टिक सरी निर्मल बनी ।
मिल्दी छ कत्ती बाधा नमानी हाँसी खुसी उस सिन्धुमा
जसभिन्न पुग्नासाथै सबै त्यो लय हुन्छ सानू बिन्दुमा ॥

केदार-दर्शनको रहस्य

लाखौं चोसे र मोसे विषयसुख-शिलाशंल चिदै बहेकी
श्रद्धा-मन्दाकिनीको विकट तटतटै भै चनाखो विवेकी ।
कैलासोपत्यकाको सुमधुर छविमा घुस्छ जो भक्तिसाथ
तीर्थाऽऽत्मा तीर्थवासी उहि जन मनले देख्छ केदारनाथ ॥

विचित्र-वाहिनी

(१)

प्रश्न-

स्नान सन्ध्याऽऽदिको बेला फाली हेला गरीकन ।
मनले कसको ध्यान लियौ हे बटुवा ! भन ॥

(२)

उत्तर-

अन्त जान भिँजो मानी साँभका माभमा हिजो ।
यो पौवामा बसेँ राती दुर्दशाले समार्तिँदा ॥

(३)

छैन साथी पनी साथ थिएँ खालि म एकलै ।
तेसै बेला परें फेला ठेलमठेला पसे सबै ॥

(४)

बिचरो पिल्पिले बत्ती निदायो वा बिदा भयो ।
देह मानू हुल्याहाको हूललाई सिधा भयो ॥

(५)

आकाश शब्दले ढाक्यो चित्त ढाक्यो तपासले ।
लुच्चो भएर कुर्कुच्चो ठोक्यो होश हवासले ॥

(६)

छुट्यो अत्यासले रेल थक्यो हृदय-टेशन ।
मैले रुमाल हल्लाएँ गोराले भैं बिदा दिन ॥

(७)

कहाँ त्यो सभ्यको चाला कहाँ ती मूर्खको गिदी ।
के सम्झन्थे कठै ! मेरो त्यो शिष्टाऽऽचारको विधि ॥

(८)

उल्टो मेरो बिदालाई सम्झी सोभो निमन्त्रण ।
फक्यो फरक्क तत्कालै त्यो सारा दुष्टको गण ॥

(९)

पायौँ निमन्त्रणा, आयौँ, गर पूजा भनीकन ।
लागे मानू सबै छुच्चा पाहुना खल्बलाउन ॥

(१०)

कहाँ पाद्य, कहाँ अर्घ्य, कहाँ विष्टर, आसन ।
पार्न थालें तिनैलाई म उल्टो रक्तचन्दन ॥

(११)

त्यस्ले भन्भन् रिसाएर खैलाबैला गरी ठुलो ।
गर्न थाले जबर्जस्ती धैर्य मेरो भयो धुलो ॥

(१२)

जबर्जस्ती पस्यो मानू लाखौं दुर्जेय पल्टन ।
उल्टायो शान्तिको किल्ला मैले पाइँनँ पल्टन ॥

(१३)

ममाथि हमला गर्ने सुरले दुष्ट दुश्मन ।
टाँटी टाँटी गरी थाले मानू बिगुल फूकन ॥

(१४)

त्यो टीं टीं शब्दका साथै मार्च भारी भयङ्कर ।
चलि-हाल्यो मुटू मेरो थाल्यो काँपन थर्थर ॥

(१५)

मार्चको शब्दले हो वा भानले हो विमानको ।
निद्रादेवी उडी-हालिन् पर्दा खोलेर कानको ॥

(१६)

लुट मानू चली-हाल्यो, न गुहा न गुहार भो ।
सातो-पुत्लो कठै ! मेरो तिनैको उपहार भो ॥

(१७)

आत्तियो चित्त चौपट छटपट बिछट भो ।
कालो निस्पट त्यो रात्रि दुःखको घोर घट भो ॥

(१८)

देख्दादेख्दै निमेषैमा खैलाबैला ठुलो चल्थो ।
मानू दुर्भाग्यको वृक्ष लट्याम्म भई फल्थो ॥

(१९)

डेरालाई दिई घेरा जबर्जस्ती सबै पसे ।
जायाजात लिनालाई आएका फौजभैँ बसे ॥

(२०)

कुनै घुच्च्याउने तेसै कुनै चिच्च्याउने पर ।
गर्न थाले कुनै लुच्चा ठाडै घिच्च्याउने सुर ॥

(२१)

राँका लिएर आएका डाँका-तुल्य कडा बनी ।
हाकाहाकी दिए हाँक छाक पाछौँ यहीं भनी ॥

(२२)

दुष्टको धुइरो लम्बा पुसको कुइरो सरी ।
भ्यालैबाट घुस्यो भित्र विचित्र रमिता गरी ॥

(२३)

बाजा गग बजाएर राजाभैँ दङ्ग भै पसे ।
ताजा रगतका धारा खाजा पारे भुँडी कसे ॥

(२४)

म शिकार थिएँ यौटा ती शिकारी कडोरन ।
रक्त मानू बिलो लाए थोपाथोपा गनीकन ॥

(२५)

खाई भतेर फालेका टपरीमा बडा छुचा ।
कागभैँ खल्बलाएर धस्न थाले कडा चुचा ॥

(२६)

बोल्दा मुख भरी पस्ने सुन्दा कान भरी सब ।
हेर्दा नयनमा घुस्ने नाकको के कुरा अब ? ?

(२७)

कुनै लामू सिटी दिन्थे कुनै साथी सुध्याउँथे ।
कुनै फलामभैँ साह्रा कर्क कर्क उध्याउँथे ॥

(२८)

मामा ! मामा ! भनी लामा स्वरले परदेखि नै ।
पियारो साहिनू लाई बोलाई दगुरे कुनै ॥

(२९)

कुन भानिज हो भन्दै हेर्दा नेत्र, गरी कडा ।
गह्नाएका सिहनामाथि गिद्धभैँ ती थिए खडा ॥

(३०)

पटापटी दिँ चट्ट भाज्जाको दक्षिणा भनी ।
तर जिब्रो नरङ्गाई हटेनन् ती कुनै पनि ॥

(३१)

कुनै लागे कुनातर्फ कुनै तुर्लुङ्ग भुन्डिए ।
कुनै दुन्मुनिँदै खुस्के कुनै ठाडै उभिन्डिए ॥

(३२)

जोरले हुरिँदै आई कोही टिनिनिनी गरी ।
पल्टे पुर्लुङ्ग भाडाका थोत्रो बाइस्कलै सरी ॥

(३३)

बिकम्बा ती सबै जम्बा मेघभैँ हुन्हुनाउँदै ।
घुम्न थाले जथाभाबी मानू हर्ष मनाउँदै ॥

(३४)

सप्रेका पात-तरुमा पाकेका फलभैँ गरी ।
टीँ टीँ आवाजका साथ गिर्न लागे उसै घरी ॥

(३५)

बाबु मय्यो भने(फेरि) छोरा नाति पनि मरे ।
कन्दराको कुनै मानू लुटेरा फौजभैँ भरे ॥

(३६)

लगाई छातिमा लात्ती तीखा दाहा धसी अति ।
चुसी चुसी पिए सारा रक्त-धारा मिले जति ॥

(३७)

उठी क्रोध पिठो पारूँ भनी बाँधी कडा मुठी ।
पिटें पटापटी फेरी किटी दाँत कटाकटी ॥

(३८)

चोट मेरो छली चट्ट भट्ट भागे अली पर ।
चोटले आफनै अङ्ग बन्यो चौपट्ट जर्जर ॥

(३९)

यता हाने उता जाने कानैमा फेरि नाचने ।
नहाने रगतै खाने कसोरी हो नि बाँचने ॥

(४०)

लाल गाला कठै !! खालि छाला-शेष हुँदै गयो ।
तालुमा दन्तमालाले ज्वाला नै बेसरी दियो ॥

(४१)

म यौटा छु हजारौं ती भट्टँदा छन् वरीपरी ।
ढाडिएको गँड्यौलामा विषालु कमिलासरी ॥

(४२)

हाल-बाला भई टाला जम्मा पारी धुवाँ दिँदा ।
कुइरोमा कराएर घुमेका कागभैँ हुँदा ॥

(४३)

धीरे धीरे भरे फेरी तरी धुम-महोदधि ।
घोर सागर नाघेर वीर गोराहरू सरी ॥

(४४)

त्यो वेला म थिएँ मानू निर्बुद्धि भारत ।
तिनी थिए डच, फ्रेन्च, पोर्चुगीज र इङ्लिश ॥

(४५)

भोका ती रक्तका प्यासा ब्वाँसा-तुल्य बलीकन ।
नरमी चालले थाले सुस्तसुस्तै कन्याउन ॥

(४६)

भरौँला पेटको थैलो मरौँला अथवा भनी ।
सबै हाँहाँ दिँदै दौडे बडा आहारिसे बनी ॥

(४७)

ख्याल गर्दा बिरालाले मुसाको जुन हालत ।
हुन्छ, तेही भयो मेरो हरायो होश-तागत ॥

(४८)

कता बुद्धि कता शुद्धि केही नचलने भयो ।
विधर्मिले अँठ्याएर हिन्दूको ठीक भै गयो ॥

(४९)

पौवा चितौनको भाडी मोटो गैँडा म छु खडा ।
शिकारी दुष्ट ती भाला रोप्न थाले तिखा कडा ॥

(५०)

दुष्टको दुष्टता निद्रा-वनलाई सलाइ भो ।
आँखा भिमिकक लागेन प्राण-बाधा मलाइ भो ॥

(५१)

जब सूर्य उदाएथे उज्यालो प्राण भैँ बनी ।
अनि ती छुट्टु लाम्खुट्टे भागे, जागे अरु भनी ॥

(५२)

यही चोला सही मित्र ! अहिले भित्रबाट म ।
आउँदै छू यहाँसम्म यो अचम्म कहँ सब ॥

(५३)

निका निका रसिकको मन-रञ्जन पारन ।
हास्यको भास पारेर लेखँ यो वाहिनीकन ॥

हाँसेको साहित्य-सागर

(१)

कोही वायुकुमार-तुल्य बलिया गर्छन् उडी लङ्घन
कोहि बन्धन हाल्दछन् नलसरी ढुङ्गा-मुढा लीकन ।
कोही अङ्गद नीलभैँ घुमिघुमी आलोचना गर्दछन्
सीता निश्चय भेट्दछौँ भनि कुनै आनन्दमा पर्दछन् ॥

(२)

केही भित्र घुमाइ खूब उसमा उत्साहको मन्दर
गर्छन् मन्थन देव-दानव सरी पीयूषको खातिर ।
त्यो देखी कवि(पि)- वर्गको हरघडी चापल्य वा जाँगर
हाँसी नित्य छचल्किँदो छ धमिलो साहित्यको सागर ॥

पिँजराबाट छुटेको शुगा

(१)

हाय ! म हूँ त्यै द्विज शुकनामा
बन्द थिएँ जो उस पिँजरामा ।
विधिवश अहिले उम्केँ बल्ल
किन्तु परेको छू असरल्ल ॥

(२)

बढ्दो चढ्दो वय पञ्चरमा
सकल बिताएँ कष्ट-कहरमा ।
यस हालतमा बाहिर आई
कसरी मैले जिउने ? हाई !!

(३)

त्यो पिँजरामा पहिले पस्ता
उकुस-मुकुस भै रोई बस्ता ।
जो जति भोगेँ सङ्कट-बाधा
अभ त्योभन्दा अहिले ज्यादा ॥

(४)

उडने कसरी ? हिँडने कसरी ?
वनको चारा चर्ने कसरी ?
यो सब सम्भन सक्तिनँ केही
थरथर काँप्दछ केवल देही ॥

(५)

लडदै पडदै स्याँस्याँ गर्दै
बालक जस्तै बामे सदैँ ।
खुला जगत्मा, आएँ किन्तु
हृदय छ मेरो इन्तु न चिन्तु ॥

(६)

मीठा फलफुल च्याप्दै मुखमा
भुर्र म उड्थेँ जुन रुखरुखमा ।
ती सब रुखहरु देख्दा आज
लाग्छ कहाली साथै लाज ॥

(७)

थोरै बाझा टेवाजस्ता
निश्चल खुट्टा दुर्गम रस्ता ।
नयन दुवै छन् धमिला ज्यादा
शिव ! शिव ! म उपर कत्रो बाधा !!

(८)

अति कुँजिएका बस्ता बस्ता

कत्ति न फुक्ने कैँचीजस्ता ।
उभय पखेटा केवल भार
दुर्विधिको यो कत्रो मार ? ?

(९)

यही गगन हो यही पवन हो,
यै सब मैले खेल्ने वन हो ।
तर अब योसित मेरो नाता
के छ र ? ल्याइस् हाय ! विधाता !!

(१०)

बिर्सी खगको वाङ्मय धारा
नरको बोली बोल्दा सारा ।
जनम जवानी फालेँ मैले
तर यो बुझने कसले ऐले ? ?

(११)

जबतक बोली टिप्न म सक्थेँ
भने बमोजिम सबकुछ बक्थेँ ।
तबतक सारा गद्गद हुन्थे
धन्य छ हाम्रो तोता भन्थे ॥

(१२)

लहै लहैमा उच्च स्वरले
भक्ति न श्रद्धा खाली करले ।
बोलेँ कहिले आत्माराम !

कहिले पशुपति ! राधे-श्याम ॥

(१३)

पयर पखेटा सब कुँजिनाले
नसानसामा दर्द हुनाले ।
कैदी म थिएँ एकै डल्लो
जीवन लाग्थ्यो अतिशय खल्लो ॥

(१४)

उस वयमा त्यो बन्धन हाली
अब यस वयमा बाहिर फाली ।
दैव ! तँ हेर्छस् अझ कुन रमिता ?
किन यति गाह्रो तेरो कविता ? ?

(१५)

त्यसरि तपस्या गर्दागर्दा
दिन, ऋतु, महिना निक्कै फिर्दा ।
दर्द मथर भो स्थिरता आयो
त्यै पिँजरामा ममता छायो ॥

(१६)

त्यै घर, तेही घरका व्यक्ति,
त्यै पिँजरामा क्रमसित भक्ति ।
बढ्दैबढ्दै आयो मेरो
अरु सब बिर्सै सेरोफेरो ॥

(१७)

शनैः शनैः सब फिय्यो जमाना
जर्जरताले माय्यो ताना ।
शिथिल भयो जब बोल्ने शक्ति
अनि पछि पाएँ बन्धन-मुक्ति ॥

(१८)

धन्य दयालू मानुष-जाति
धन्य विवेकी तेरो छाती ।
जसले गर्दा प्राण-भिखारी
बिचरो म भएँ वारी न पारि ॥

(१९)

कुन त्यो त्यस्तो जन्मोत्सव हो ?
कुन त्यो अद्भुत करुणा-द्रव हो ?
जसले मरणाऽऽसन्न मलाई
यस हालतमा फाल्यो हाई !!

(२०)

उसको जन्मोत्सवको वेला
म परें मरणोत्सवको फेला ।
कस्तो अन्धो मानुष-जाति ?
कस्तो निर्दय पत्थर छाती ? ?

(२१)

पहिले पिँजरादेखि तानी

फगत पिलाई अलिकति पानी ।
हुँ मलाई पर मिल्कायो
लडै जमिनमा मूर्छा आयो ॥

(२२)

थुनिँदा मेरै कर्म थियो रे
छुट्दा उसले धर्म लियो रे ।
ग्रहको बाधा सकल ट्यो रे
जन्मोत्सवमा शान्ति गयो रे ॥

(२३)

स्वार्थ-सिद्धि नै पौरुष ठान्दा
पर पीडाको पाप नजान्दा ।
मानिसले सब सृष्टि बिगाऱ्यो
पृथ्वीतलमा नरक उताऱ्यो ॥

(२४)

जुनिभर भोगी यै सब गोता
यै वयमा त्यो छुट्दो हो ता ।
सब सम्भन्थ्यो पुण्य र पाप
पक्का मान्थ्यो पश्चात्ताप ॥

(२५)

हाय ! विधता ! कहाँ म जाऊँ ?
कसरी जाऊँ ? कोसँग जाऊँ ?
थामूँ कसरी जीवन शेष ?

शिव ! शिव ! जुनिभर कत्रो क्लेश ?

(२६)

टुटै-आयो दिलको आशा
हेछुँ जतातिर उतै निराशा ।
अब निभने भो जीवन-दीप
कस्तो कालो कुटिल नसीप ? ?

(२७)

पिँजरामय त्यो देवल भित्र
म थिएँ द्यौता एक विचित्र ।
जो कुट पूजा मिल्थ्यो खान्थेँ
बालकहरुकन पूजक ठान्थेँ ॥

(२८)

कहिले कोशा, अम्बा, केरा
कहिले खोर्सानीको घेरा ।
त्यो सब चारा सपनामय भो
दैव ममाथि अति निर्दय भो ॥

(२९)

फुलभैँ सूनुर कलिला साना
बालक उनका लीला नाना ।
घुमि-रहेछन् भित्र नयन्मा
हाय !! कहाँ ती अब यो वनमा ॥

(३०)

पिँजरा बोकी तोता हाम्रो
भन्दै राखी ममता राम्रो ।
शिशुहरु खेल्दा उस आँगनमा
भुल्दै गद्गद हुन्थे मनमा ॥

(३१)

पल्लव जसतो औँला शिशुले
उस पिँजरामा हाल्दा खुसिले ।
बुढिया नचला, टोक्ला भन्थिन्
नजर दयालू मउपर दिन्थिन् ॥

(३२)

शुक्र्यो शुगा त्यो, ए सान्नानी !
किन नदिएको चारा पानी ?
भन्ने करुणा-रसको धारा
आज नजरमा छल्क्यो सारा ॥

(३३)

खगको चोला, नरको बोली
कठिन तपस्या ऋषिमुनिको ली ।
जहाँ बिताएँ जनम तमाम
कसरी बिर्सुँ अब त्यो ठाम ? ?

(३४)

पलपल त्यै घर, त्यै परिवार

त्यै पिँजराको गोल दिवार ।
त्यो सब खाना घुम्दछ मनमा
दैव ! पछारिस् किन यो वनमा ? ?

(३५)

विन्ति छ मेरो कुटिल ! विधाता !
अब नछुटाएस् यस्तो नाता ।
सारा वनमा लगा डढेलो
खरानीको गर छेलोखेलो ॥

मातृभूमिको प्रार्थना

(१)

हे मातृभूमि ! तिम्रा हामी सबै पुजारी ।
गिरिराजकी सुपुत्री तिमि पार्वती दुलारी ॥

(२)

शिव भावना छ मनमा बसछ्यौ पवित्र वनमा ।
हिम-भूति त्यो वदनमा भल्कन्छ चित्तहारी ॥

(३)

मेची जया सखी छन् विजया विशाल काली ।
बस्छन् दुवै बगलमा तिम्रै प्रभाव निहारी ॥

(४)

सादा छ भेषभूषा सादा छ वन्य खाना ।
तर इष्टसिद्धि-खातिर तपको प्रयास भारी ॥

(५)

देखी विचार-धारा स्तुति गर्छ विश्व सारा ।
साना ठुला सबै छन् गुण शक्तिका भिखारी ॥

बूढा बटुवाको प्रातःकालीन गन्थन

(१)

छैन लोक भरमा तम कालो
भैशकेछ भलमल्ल उज्यालो ।
मित्रवर्ग ! उठ लोचन खोल
रङ्ग हेर रविको अनमोल ॥

(२)

च्याउँच्याउँ गरदै चिडियाले
राग सुन्दर सुनाउन थाले ।
छैन हामिकन त्यो सब थाह
नीँदले गरि-शकेछ तबाह ॥

(३)

एकनास दुनियाँभर खास
भैसकेछ मृदु कान्ति-विकास ।
मित्र ! व्यर्थ यसरी मुख छोपी
दोषको पहिरने किन टोपी ? ?

(४)

पुष्पको लिइ अनन्त सुवास
मन्दमन्द बहँदो छ बतास ।
काटिनेछ सहजैसित पन्था
ओढने किन सुती अब कन्था ? ?

(५)

कुम्भकर्ण सरि भैकन पाऊ
तानि व्यर्थ यसरी ननिदाऊ ।
सार्थ हुन्न यसले नरचोला
मित्रवर्ग ! पछितो पछि होला ॥

(६)

हेर हामिहरु आज निँदैमा
मस्त भैकन यसै घुरदैमा ।
व्योम-मण्डल भयो भलमल्ल
पर्दछौँ किन वृथा अलमल्ल ॥

(७)

गाउँदो छ दुनियाँ कुन राग ?
कान खोलि सुन त्यो उठ जाग ।
नेत्र छोपि यसरी कतिसम्म
मित्रवर्ग ! परने अभ्ग गम्म ? ?

(८)

हेर हामी यसरी सुतनाले

खिस्सखिस्स सब हाँसन थाले ।
यो पनि गरनु पर्दछ याद
भैशकेछ सुतदा बरबाद ॥

(९)

विन्ति मित्र ! उठ, जल्दि चनाखा
पारि लाउ दुनियाँतिर आँखा ।
कत्तिको मधुर रङ्ग छ हेर
गर्दछौँ किन सुतेर अबेर ॥

(१०)

भन्नभन्न गरदै मुखनेर
भन्कँदा पनि भिँगा नउठेर ।
हामिले पथिकवर्ग हँसायौँ
आफनू समय व्यर्थ गुमायौँ ॥

(११)

मार्गमा जति सुत्यो उति भित्र
तीव्र हुन्छ अलसीपन मित्र !
पर्दछौँ अझ कती लमतन्न
ज्यास्ति भो, नयन चिम्लन हुन्न ॥

(१२)

नाम गाम सब थोक गुमाई
हाइहाइ गरदै मुख बाई ।
मार्गको शयन मात्र तताई

लाभ के छ अरुलाई हँसाई ॥

(१३)

स्वच्छ पारि पहिले मनलाई
दूर सारि अलसीपनलाई ।
भट्टपट्ट उठ लोचन खोल
राम ! कृष्ण ! शिव ! शङ्कर बोल ॥

(१४)

मित्रवर्ग ! नगिचै छन गङ्गा
स्नान, शौच गर ह्वौ सब चङ्गा ।
नीदको समय वास्तव छैन
कृत्य धर्म यसरी रहँदैन ॥

(१५)

मित्र ! नाघिन जङ्गलको कालो
लागनुछ पछिबाट उकालो ।
घाम केहि पछि चर्कन जाला
कष्टले सकल जीवन खाला ॥

(१६)

हामिमाभ दिनमा भक मारी
फेदिमा यसरी पाउ पसारी ।
पर्दछौँ जति सुती अलपत्र
औललाई उति पर्दछ सत्र ॥

(१७)

व्यर्थ फालि हिँडने शुभ वेला
शैलमाथि कसरी पुगिएला ?
धामले पछि सरासर हामी
बन्दछौँ सब अवश्य बिकामी ॥

(१८)

मित्र ! यो समय व्यर्थ नफाल
धोउ हात मुख चित्त सम्हाल ।
कृत्यको सरल मार्ग समातौँ
स्वप्नको भ्रम लिएर नमातौँ ॥

(१९)

मित्रवर्ग ! बटुवाहरु धेर
सुस्तसुस्त सजिलैसित हेर ।
शैलमा चढिसके किन व्यर्थ
गर्दछौँ अभि सुतेर अनर्थ ॥

(२०)

मित्रवर्ग !! उठ ईश्वरलाई
सम्झ भक्तिसित माथ भुकाई ।
भारि तारि कस होश सम्हाल
सत्य कर्म-पथमा पद हाल ॥

(२१)

भन्दछू प्रणयले सबलाई

जो हुने भइसक्यो अबलाई ।
मित्रवर्ग ! उठ मार्ग समाऊँ
प्रेमपूर्वक मिली सब जाऊँ ॥^[१]

१. [↑] (यो लेख राणाशासनको टायममा दार्जीलिङबाट प्रकाशित भएको हो ।)

राम-राज्य (प्राचीन शैलीमा)

(१)

सीता साथ लिई राम सभाको बिचमा बसे ।
कविका कविता-वर्षा, शिरमा बर्बरी खसे ॥

(२)

गयो ताप महाराज ! सारा भारतवर्ष यो ।
पूर्ण चन्द्र उदाएको स्वच्छ आकाश भैं भयो ॥

(३)

पृथ्वी, लक्ष्मी दुवै पत्नी विष्णुका प्रभुले लिँदा ।
बिचराको बुढो शय्या कान्ताशून्य भयो सदा ॥

(४)

चतुरङ्गवती सेना बसेकी छ वरिपरी ।
प्रभुलाई प्रभावपूर्ण भानुको बिम्ब भैं गरी ॥

(५)

धैर्य गाम्भीर्यको वास प्रभुमा छ टनाटन ।
अगस्त्यले शुकाएको सिन्धुको छैन वर्णन ॥

(६)

बलेको छ प्रतापाऽग्नि भनला कविजी कुन ?
सकेन शुक्रकान्ताको अश्रुधारा शुकाउन ॥

(७)

प्रताप-बहिनी चीसै हो प्रभुको, न भए किन ।
कालो ओढी गुफाभिन्न काँप्दथे सब दुश्मन ? ?

(८)

अलङ्घ्य प्रभुको अङ्ग रङ्गभूमि गरीकन ।
नाचदो शौर्यको ढङ्ग देख्दैमा दङ्ग भो मन ॥

(९)

चिन्ताले प्रभुको चित्त सकदैँन डगाउन ।
होला समुद्र शफरी उफ्रँदा धमिलो किन ? ?

(१०)

मिलेको छ महाराज ! काजमा नीति-पद्धति ।
नपुगेको कहाँ होला ? काव्यमा रसको गति ॥

(११)

लक्ष्मीको रिसले हो कि मुखमा गै सरस्वती ।
बोलेकी छन् धरानाथ ! दीयताम् दीयातामिति ॥

(१२)

विचित्रै छ महाराज ! प्रभुको मन्त्र-पद्धति ।
जसले गरदाखेरी डढे सारा वि-पक्ष-ति ॥

(१३)

छातीमा शत्रुकान्ताको दिनरात निरन्तर ।
हाराऽऽकार बगेका छन् अश्रुधारा मनोहर ॥

(१४)

अधकल्चा गराएर छोडेको किन दुश्मन ?
हेरदा तिनका नारी दगुर्दै छन् प्रतिक्षण ॥

(१५)

खड्गलाई थियो खाली वैरीका रक्तको भर ।
अब वैरी कुनै छैन पय्यो दुर्भिक्षको डर ॥

(१६)

धिक्कार हो महाराज ! प्रभुको चातुरी पनि ।
स्वर्गमा शत्रु छन् माथि प्रभु आफू उनै मनि ॥

(१७)

पियारी कीर्ति-कान्ताको ज्यादा छ छिचरोपन ।
घुमीघुमी गरेकी छ कविको मुख चुम्बन ॥

(१८)

चन्द्रको कालिमा-दोष नसकेर पखालन ।
पुगी पातालमा कीर्ति थाली मुख लुकाउन ॥

(१९)

कीर्तिले जगतै ढाकी भनला को गफी बनी ।
रक्तले शत्रुका राज्य लालै छन् ती अभै पनि ॥

(२०)

कीर्ति-रूपी सफा सारी लतारी दिग्बधूजन ।
राम्रै प्रकाश गर्दै छन् आफनू विधवापन ॥

(२१)

प्रभुको कीर्तिले छोप्ता उज्याला बन्दछन् शशी ।
अँध्यारा बन्दछन् लाग्दा शत्रु-दुर्यशको मसी ॥

(२२)

पृथिवीको थियो पुत्र अगाडि एक मङ्गल ।
प्रभुको सङ्गले आज पाइन् लाखन मङ्गल ॥

(२३)

प्रभाव-मन्त्र-उत्साह-शक्ति भक्ति ठुलो धरी ।
राज्यश्रीको सदा गर्छन् सेवा टहल बेसरी ॥

(२४)

देखेको छैन राजेन्द्र ! प्रजाले दुःखको मुख ।
जगत् छोपी बसेको छ मुखरूपी ठुलो रुख ॥

(२५)

नाना प्रकारका गान बजानाहरुले गरी ।
नगरी छ धरानाथ ! नाचदी अप्सरा सरी ॥

(२६)

स्वतन्त्र छू भनी गर्न उठोस कोहि कालमा ।
फसेको देख्दछौं हामी प्रजाको भक्तिजालमा ॥

(२७)

शिक्षा-वंश विचाराऽऽदि देखिन्छन् सब उन्नत ।
कहाँबाट मिल्यो राजन् ! नम्रता गुण विस्तृत ? ?

(२८)

कु-शाऽऽसन^[१] फिँजारेर बस्ति^[२]-पीडा गरीकन ।
ऋषि लागे महाराज ! बलले चक्र^[३] चालन ॥

(२९)

पसेको छ महाराज ! राज्यमा न्याय बज्चरो ।
बिउलाई पनि छैन कतै अन्यायको जरो ॥

(३०)

रोक टोक कतै, छैन खुला छन् ती दशै दिशा ।
मध्य आकाशमा सूर्य छँदासम्म कहाँ निशा ? ?

(३१)

अन्याय भो महाराज ! शक्तिँदैन बताउन ।

सबैका काखमा एकै शान्ति-सीमन्तिनी किन ??

(३२)

महाराज ! कतै छैन डाँका, चोरी, कुटाकुट ।
प्रभुका नामको मात्र परेको छ लुटालुट ॥

(३३)

प्रभुबाटै मिलेको छ चिताएको टपाटप ।
छैन दोस्रो महाराज ! लोकमा कल्प-पादप ॥

(३४)

अलिकति कतै छैन राज्यमा रोगको गति ।
मरेको छ धरानाथ ! जराले दुनियाँ जति ॥

(३५)

राजेन्द्र ! दुनियाँ नाम भए तापनि वास्तव ।
दुनिएको कतै छैन फुकेकै छन् प्रजा सब ॥

(३६)

अनेकता कडा त्यस्तो, खडा त्यस्तो छ एकता ।
धन्य कस्तो चमत्कारी प्रभुको नीति-निष्ठता !!

१. ↑ कुशको आसन र खराब आसन
२. ↑ बस्ति भाग र गामबस्तीहरू
३. ↑ षट्चक्र र व्युहचक्र आदि

श्रद्धाऽऽञ्जलि

(१)

अग्ला अग्ला उज्याला हिमगिरि-चुचुरा मौलि-माला समान
जस्का छन् गर्दथ्यो जो समर-विजयमा गर्व यद्वा गुमान ।
त्यै शंल प्राय हाम्रो प्रबल-विदित यो राष्ट्र नेपाल खास
हामी कोटि प्रजाको निहित छ यसमा जिन्दगीको विकास ॥

(२)

आफू सानै छँदा यो प्रबल भरत भैं सिंहका साथ खेल्यो
जो जो हुन् आइलाग्ने रिपुहरु उनमा जाइलाग्थ्यो धकेल्यो ।
वैरी भाग्ये दगुर्यो बहुत पर पुगी दीर्घ निःश्वास लिन्ये
सम्झन्ये जित्नुलाई कठिन जब अनी मित्र बन्ये नुहुन्ये ॥

(३)

साहित्याऽऽकाश हाम्रो उस बखत थियो शून्य निष्पट कालो
मानू हाली-रहेथ्यो फगत विजयको जोशले नै अँगालो ।
त्यै वेला दैवगत्या उदय शिखरमा भानु भैं भानु हाम्रो
आए यता उदाए सबतिर भरदै चेतना-ज्योति राम्रो ॥

(४)

तिखो सान सुरीलो कलम-किरणले त्यो तमोजाल सारा
हेर्दै सर्वत्र भर्दै मधुर अरुणिमा-पूर्ण आलोक धारा ।
भो भाषा रूप हाम्रो मुकुलित नलिनी-कोषलाई फुकाए
कामैले नाम आफ्नु प्रिय कविवरले सार्थतामा पुऱ्याए ॥

(५)

नेपाली कोटि हामीहरु सब जुन यो बोल्दछौं मातृभाषा
जस्मा राष्ट्रीयताका विविध विषयको नित्य उर्लन्छ आशा ।
त्यस्को आराधनामा तन मन धनले व्यग्र पैला पुजारी
धन्याऽत्मा भानुभक्त प्रथम कवि अहा !! राष्ट्रकल्याणकारी ॥

(६)

हाम्रा शास्त्रीय राम्रा किसिम-किसिमका छन्दमा टक्कटक्क
नेपाली भावशाली पदमय रसिला पुष्प उन्दै थपक्क ।
जस्ले माला बनाई रघुपति चरिताऽऽमोदले पूर्ण खास
पैह्राए राष्ट्रलाई खुसिसित, तिनको धन्य हो त्यो प्रयास ॥

(७)

त्यै मालाबाट उड्दो मधुर महकमा रङ्गियो देश सारा
भाषाको द्वेष गर्ने कृपणमति सबै लाग्न थाले किनारा ।
चौतर्फी चम्चमायो क्रमसित सब यो भानुको वाग्विलास
बढ्दो राष्ट्रीयतामा सरस चहकिलो पर्न थाल्यो प्रकाश ॥

(८)

बढ्दो-चढ्दो रसीलो वय लवकुशभैँ राष्ट्र यो शक्तिशाली
चाहन्थ्यो भित्र उस्को उस नव वयले उच्च शिक्षा-प्रणाली ।

भेट्टायो भानुभक्त प्रिय गुरु नगिचै वन्य वाल्मीकि तुल्य
जो यै अध्यात्म रामायण अति रसिलो ग्रन्थ लेख्थे अमूल्य ॥

(९)

भाषामा त्यो हुनाले सहजसित सबै राष्ट्रले पढ्न पायो
पढ्दा सुन्दा र गुन्दा प्रमुदित मन भो भाव अर्कै उदायो ।
त्यस्ले कोटि प्रजाको हृदय-बिच मिही ऐक्यको बीज हाल्यो
यै हाम्रो राष्ट्रभाषा भनि सब दुनियाँ दङ्ग भै भन्न थाल्यो ॥

(१०)

वर्षेपिच्छे हजारौँ प्रति उस कृतिका छापिए छापिँदै छन्
बाँकी काहीं रहन्नन्, खुसिसँग दुनियाँ नित्य किन्दै लिँदै छन् ।
निस्कून् लाखौँ करोडौँ अरु नव कविता किन्तु यस्को महत्ता
खेस्ने छैनन् कसैले जबतक रहला राष्ट्रमा शक्ति सत्ता ॥

(११)

भाक्सु, आसाम, बर्मा, सिकिम र मलया, दार्जिलिङ्ग, श्याम सारा
नेपाली बास-बस्तीहरु-बिच रसिलो भानुकै काव्यधारा ।
हर्दम् बग्दो छ अद्यावधि घरघरमा, दूरता-दोष धुन्छ
मानू जातीयताका सब-फुल बटुली ऐक्यको हार उन्छ ॥

(१२)

जो निस्केको छ ऐले विविध किसिमको नव्य साहित्य-सृष्टि
त्यस्मा भाषा-विकास प्रणयमय उही भानुको तीक्ष्ण दृष्टि ।
पौडी खेल्दोछ हर्दम् अमृतमय मिठो रङ्ग अर्कै निकाली
टल्केको उर्मिमाला-विलुलित सरमा हंसभैँ भाग्यशाली ॥

(१३)

कस्तो मौका थियो त्यो ? किन कविगुरुले लेखनी त्यो लिएथे ?
कस्तो निन्दा घृणाको सहिकन कटुता काव्य त्यस्तो दिएथे ।
त्यस्तै के लाभ ल्यायो सकल मुलुकमा यो सबै जान्नुपर्छ
जानी ती भानुलाई प्रथम कवि भनी राष्ट्रले मान्नुपर्छ ॥

(१४)

नेपाली गैह्र हामी, हिमगिरितटको राष्ट्र नेपाल हाम्रो
हाम्रो यो राष्ट्रभाषा प्रचलित सजिलो, छन्द-शैली छ हाम्रो ।
त्यो हाम्रो आदिकाव्य प्रिय कविवर ती भानु आचार्य हाम्रो
हाम्रो यै भावनाले जुग जुग तब, यो बन्छ नेपाल हाम्रो ॥

(१५)

राखी आदर्श सीता रघुवर दुइको विश्वकल्याणकारी
भित्री आँखा उघारी कठिन हृदयमा सत्यको चोट पारी ।
चल्लीका छन्द छामी नियमित कविता लेखनमा दक्ष नामी
मेधावी भानुभक्त प्रिय कविवरका छौँ ऋणी गैह्र हामी ॥

(१६)

पैले एकै थिए ती कविवर तनहुँ-प्रान्तमा भानुभक्त
ऐले हामी हजारौँ नियति-वश बन्यौँ भक्तिले भानु-भक्त ।
श्रद्धा राखी मनाउँ अब सब उनको जन्मको यो जयन्ती
जस्तै त्यो फर्फराए जुगजुग कविता-शक्तिको वैजयन्ती ॥